

Çözümüne Doğru: Olasılıklar, İmkânlar ve Sorunlar Üzerine Değerlendirme

Doç Dr. Ayşe Betül Çelik

Sabancı Üniv. Öğretim Üyesi

Murat Çelikkan

Gazeteci- Hakikat Adalet Hafıza Merkezi

Doç. Dr. Evren Balta

Yıldız Teknik Üniv. Öğretim Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Nil Mutluer

Nişantaşı Üniv. Öğretim Üyesi

Doç Dr. Levent Korkut

Mediop Üniv. Öğretim Üyesi

NİSAN 2015

İstanbul

TÜRKİYE BARIŞ MECLİSİ

İ Ç İ N D E K İ L E R:

BARIŞ SÜRECİNE GİDEN YOL 2
Murat Çelikkan-Evren Balta -Ayşe Betül Çelik- Nil Mutluer -Levent Korkut

BARIŞ SÜRECİ: MÜZAKERELER VE HUKUK..... 11
Murat Çelikkan-Evren Balta -Ayşe Betül Çelik- Nil Mutluer -Levent Korkut

TOPLUMSAL BARIŞ VE BARIŞ SÜRECİNİN TOPLUMSALLAŞMASI.....21
Ayşe Betül Çelik- Nil Mutluer

BARIŞ SÜRECİNDE İNSANİ GÜVENLİK..... 31
Evren Balta

GEÇMİŞLE YÜZLEŞME VE BARIŞ SÜRECİ.....42
Murat Çelikkan

ÇÖZÜM SÜRECİ KRONOLOJİSİ.....55

I.BÖLÜM

BARIŞ SÜRECİNE GİDEN YOL

Murat Çelikkan-Evren Balta -Ayşe Betül Çelik- Nil Mutluer ve Levent Korkut

Türkiye'nin son 30 yılda yaşadığı siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlar büyük ölçüde Kürt silahlı politik hareketi PKK (Partiya Karkerên Kurdistan) ve Türkiye devleti arasında yaşanan çatışma/savaş ekseninde şekillendi. Yaşanan bu savaş ortamı derin toplumsal sorunlara da yol açtı. Yaygın olarak 'Kürt Sorunu' olarak adlandırılan bu etnopolitik mesele 1980'li yılların başından itibaren Türkiye'nin gündemini belirledi.

Çatışmanın/savaşın, ağır insani maliyetinin yanı sıra, siyasal ve sosyal maliyeti de oldu. Bu süreç asker, gerilla ve sivil olmak üzere 40 binden fazla ölüme yol açtı. Bini aşkın insan zorla kaybedildi, kesin rakamı olmamasına karşın 10 bin civarında insan yargısız ve keyfi olarak infaz edildi. 1 milyondan fazla insan zorla yerinden edildi. Hayatta kalan çok sayıda insan ise işkenceden tecavüze ağır insan hakları ihlallerine maruz kaldı. İşte bugün çatışmasızlık ortamından müzakere ortamına doğru evrilmesi beklenen süreçte bu cesamet ve karmaşıklıkta bir toplumsal soruna barışçıl ve demokratik bir çözüm aranıyor.

Sorunların çözümünün bedeli oldukça ağır olan silahlı mücadeleden ve askeri yaklaşımlardan demokratik ve barışçıl çözüme evrilmesinin pek çok nedeni sıralanabilir. Ancak en önemli unsurlardan birinin bu konuda gösterilen politik irade olduğunu belirtmek gerek. Çünkü dünyadaki her barış süreci gibi Türkiye'deki barış süreci de politik bir kararlılık gerektiriyor ve ülkenin genel politik ortamı içinde şekilleniyor. Bu nedenle siyasal tarafların barışçıl bir çözüm politikasını tercih etmiş olması süreci başlatan en önemli unsur. Dünyadaki örneklerinde olduğu gibi tarafların barış konusunda politik irade göstermeleri görüşmelerden müzakere aşamasına geçişte belirleyici. Ancak müzakere sürecine geçildiğinde sürecin belli bir düzeyde de olsa şeffaflaşması, hem taraflar hem de toplum açısından güven artırıcı önlemlerin uygulanması ve barış sürecinin toplumsallaştırılması sürecin gündelik politik tasarruflardan etkilenmesinin önüne de geçebilecek bir önlem. Barışın hukuki ve toplumsal bir zemine kavuşması, da bu nedenle önemli.

Barış sürecinin sağlıklı ilerleyebilmesi, derinleşmesi ve kalıcılaşması elbette toplumsal destek görmesine de bağlı. Fakat 30 küsur yıllık bu çatışmanın toplumsal ayağı dışında hukuki, sosyo-ekonomik, siyasi, insani güvenlik ve geçmişle yüzleşme olarak birçok ayağı var. Yeni bir anayasal vatandaşlığın tanımlanması, çatışmaya yol açmış sosyal ve iktisadi meselelerin nasıl aşılabileceğinin konuşulması, devlet merkezli güvenlikten insan merkezli güvenliğe nasıl geçileceği, daha kapsayıcı bir vatandaşlık anlayışı ekseninde nasıl ulusal ve yerel modeller üreteceğimiz, çatışma sürecinde zedelenen birey-birey, birey-toplum, toplum-toplum ve birey-devlet ilişkilerini nasıl tamir edeceğimiz ve çatışmadan zarar görmüş kişiler ve çevre için nasıl bir tazmin düzenleyeceğimiz hep bu bağlamda tartışılacak konular olacak.

Bu konuların konuşulması, barış sürecinin siyasal ve hukuki çerçevesinin oluşturulması, yol haritası ve atılacak adımların zamanlamasının belirlenmesi

sürecinde toplumsal desteği artırıcı önlemlerin alınmasını da zorunlu kılıyor. Sürecin selameti büyük ölçüde güven oluşturuvcu önlemler alınmasından, açıklanmış ve zamanlaması belirlenmiş bir yol haritasından, kullanılan dilin savaş dilinden barış diline geçmesinden, sivil toplumun veya üçüncü taraf veya tarafların sürece aktif katılımından, barışın toplumsallaşmasından geçiyor.

Savaştan barışa geçiş ya da sorunların askeri yöntemler yerine demokratik ve barışçıl yöntemlerle çözümü eskiden yeniye bir geçişi de ifade ediyor. Bu yeni döneme ilişkin düzenlemeler ve demokratikleşme de bu anlamda barışın olmazsa olmazı kabul edilebilir. Dünya örneklerinin de gösterdiği gibi barışın konsolidasyonu hızlı, etkin bir demokratikleşme ile sağlanabiliyor.¹ Türkiye’de bugün yaşanan Barış Süreci’nin vardığı aşamayı incelemeden önce kısaca bir arka plana bakmakta yarar var.

1.1. KÜRT SORUNUNUN ARKAPLANI

Cumhuriyet’in Kuruluşundan 1980 Askeri Darbesi’ne Kadar Olan Dönem

Ülke çapında özerkliğe dayalı bir yönetimi öngören, bir etnik kimlik empoze etmeyen ve bu çerçevede Kürtlerin de özerklik hakkına sahip oldukları 1921 Anayasası Cumhuriyet’in kuruluşundan hemen sonra, vatandaşlığı Türklükle tanımlayan ve özerkliği reddeden 1924 Anayasası ile değiştirildi. Bu yönleriyle 1924 Anayasası, etnik bakımdan homojen bir toplum yaratmanın ve bu kapsamda Kürt varlığını inkâr etmenin anayasal zeminini oluşturacaktı.

Cumhuriyet’in kuruluşundan önce başlamış olan Türkleştirme Politikaları, Cumhuriyet döneminde zorla yerinden etme ve zorunlu yerleştirme; kamusal alanda Kürtçe konuşmayı ve yayını yasaklama; isim, soy isim ve köy, mezra ve yerleşim yerlerinin adlarının değiştirilmesi olarak uygulandı. Cumhuriyet’in kuruluşundan 1937 yılında gerçekleşen Dersim Katliamına kadar 21 Kürt ayaklanması gerçekleşti.

Cumhuriyetin tek parti dönemi olarak adlandırılan 1925-1950 yılları arasındaki Kürt politikaları “Şark Islahat Planı” çerçevesinde “te’dip (terbiye etmek), tenkil (sürmek), temsil (asimile etmek) ve temdin (uygarlaştırma) misyonlarının hayata geçirilmesi” olarak özetlenebilir.² Büyük ağırlığını Kürt nüfusun oluşturduğu Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri 1925 ve 1950 yılları arasında örfi idare altındaydı. Bazı bölgeler için bu 1925 ve 2002 yılları arasında sürekli sıkıyönetim anlamına da geliyordu.

Asimilasyon politikaları 1960 askeri darbesi sırasında “Kürt yoktur, sadece kendilerini Kürt olarak adlandıran dağ Türkleri vardır” sloganıyla uygulandı.1960’lı yıllar aynı zamanda Türkiye’de sosyalist hareketlerin de yükselme zamanıydı. Türkiye İşçi Partisi’nin üç kurucu grubundan biri Kürtler’di ve bu dönemde

¹ 1989 ile 1999 yılları arasında 14 ülkede iç savaş sonrası barış süreçleri incelendiğinde birçok farklılığa rağmen ortak özelliklerinin hızlı bir demokratikleşme olduğu görülüyor. Roland Paris, *At War's End: Building Peace After Civil Conflict*. Cambridge University Press, 2004.

² Ercan Çağlayan, *Cumhuriyet’in Diyarbakır’da Kimlik İnşası (1923-1950)*. İletişim Yayınları, 2012

gerçekleşen Doğu Mitingleri ile de Kürt kimliği önem kazanmaya başladı.1971 Muhtırası bu yükselişe ket vurduysa da 1970 ile 1980 arasında çok sayıda Kürt siyasi grubu oluştu.

Bu yükselen siyasi hareketlilik 1980 askeri darbesi ile son bulacaktı. Toplumun üzerinden bir silindir gibi geçen 1980 darbesiyle, sol, sosyalist, Kürt ve tüm sivil toplum örgütlenmelerine son verildi. 1980 askeri darbesi 1960 darbesinin “dağ Kürtleri” yaklaşımını popülerleştirerek resmi ideoloji haline getirdi. PKK bu dönemde kadrolarını yurtdışına çıkartarak korudu ve 1984 yılında ses getiren eylemiyle (‘Eruh Baskını’), çeşitli hedeflere düzenlediği saldırılarla gerilla savaşını başlattı.

1984’ten 1990’a

PKK ile devletin silahlı kuvvetleri arasında süren çatışma, devletin “birkaç çapulcu”, “kafaları hızla ezilecek teröristler” gibi nitelendirmelerine rağmen 1990’lara kadar şiddetini artırarak sürdü. Devletin milis kabul ettiği ya da gerilla hareketini desteklediğine inandığı sivillere karşı şiddet, baskı politikalarına karşın PKK’ye de atfedilen ve sivillerin ölümüyle sonuçlanan eylemler gündeme geldi. Örnek vermek gerekirse 1987 yılında Hakkari’nin Ortabağ köyünde 8 kişi, Mardin’in Ömerli ilçesindeki saldırıda 30 kişi, Şırnak’ın Peçenek Köyüne yapılan saldırıda 16 kişi, Mardin, Midyat’ta 31 kişi, Eruh’un Kılıçkaya Köyünde 23 kişi, Şırnak’ın Meşeici köyüne yapılan saldırıda 13 kişi öldürüldü.

1990’ların başında Genelkurmay, Milli İstihbarat Teşkilatı ve siyasi elitler “başları kısa zamanda ezilecek bir avuç terörist” yaklaşımını bırakarak PKK’ye karşı yeni bir savaş stratejisi arayışına girdi. Bu dönemde Kürtlere karşı yürütülen iki politikanın ayırt edici özelliğinden bahsetmek gerekiyor. İlki olağanüstü hal uygulaması; ikincisi ise “yeni düşman” tanımı uyarınca geliştirilen askeri, siyasi ve yönetsel dönüşüm.

1990’lı yıllar boyunca OHAL Bölgesi olarak anılacak bölge aslında 1978 yılından beri sıkıyönetim ile yönetiliyordu. 19 Temmuz 1987 yılında sıkıyönetim Diyarbakır, Hakkâri, Siirt ve Van illerinde sonlandırıldı ve OHAL Bölge Valiliği başta 8 ili kapsayacak şekilde yeniden kuruldu. OHAL Bölgesi kısa zamanda 13 ili kapsayacak şekilde genişletildi ve bunun sonucu olarak sıkıyönetim ya da olağanüstü hal rejimi bazı illerde kesintisiz olarak uygulanmış oldu. Olağanüstü Hal bu bölgelerdeki insanlar için olağan hale getirildi. OHAL Yönetimi’nin yetkileri arasında bazı yerleşimleri boşaltmak, bazı yerleşimlere erişimi veya girişi yasaklamak, eğitim faaliyetini askıya almak, bölgeye her türlü yiyecek ve hayvansal ürünün girişini kısıtlamak veya yasaklamak ve bölgedeki her türlü iletişim aracını istediği şekilde kullanmak da vardı. Yayımlanan bir dizi yasa ve yönetmelikle OHAL Valiliği’nin uygulamaları tamamıyla yasa denetimin dışına çıkarılmıştı.

Bu dönemde ikinci önemli uygulama yeni “düşman” konseptine dayanıyordu. 1990’lı yıllara gelindiğinde ordunun konvansiyonel savaş yöntemleriyle gerilla güçleri karşısında üstünlük sağlamasının mümkün olmadığı, dolayısıyla ‘gayri nizami harp’ ilkelerine uygun bütünlüklü bir yeniden yapılandırma stratejisine gitmek gerektiği yönünde bir eğilim oluştu. Özel Harp Dairesi 1993 yılında Özel Kuvvetler

Komutanlığı adını aldı. Bu dönüşümün bir diğer boyutu ise 1985 yılında uygulamaya sokulan geçici köy koruculuğu kurumuna insan alımlarının artırılması ve korucuların fiili harekât alanlarının 90'lı yıllar boyunca sürekli genişletilmesi oldu.

1993 yılından itibaren dönemin Başbakanı Tansu Çiller ve Genelkurmay başkanı Doğan Güreş ekibi tarafından 'Alan Hâkimiyeti ve PKK'yi Bölgede Barındırmama' konsepti ile özel bir güvenlik stratejisi yürürlüğe kondu. Bu güvenlik stratejisi esas olarak, gerilla güçlerine sivil halk tarafından verilen desteğin kesilmesi yoluyla alan hâkimiyetinin yeniden ele geçirilmesi anlamına geliyordu. Köylerin ve diğer yerleşim birimlerinin zorla boşaltılması, 'faili meçhul' cinayetler ve sivil infazlar ile zorla kaybetmelerin gözle görünür bir biçimde artması da yeni 'alan hâkimiyeti stratejisi' sırasında ve bunun sonucu olarak gerçekleşti. Özellikle Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı, Tansu Çiller'in Başbakan, sırasıyla Doğan Güreş ve İsmail Hakkı Karadayı'nın Genelkurmay Başkanı olduğu 1993-1995 yılları arasında 'Alan hâkimiyeti ve PKK'yi Bölgede Barındırmama' konsepti uyarınca sivillere yönelik sistematik, çeşitli ve bütünlük oluşturan insan hakkı ihlalleri gerçekleştirildi.

Zorla kaybetme, yasadışı ve keyfi infazlar ve işkenceden kaynaklanan ölüm vakalarını da içeren sistematik insan hakkı ihlallerinin devletin 'resmen' içinde olmayan ama esasen içinde olan kimi paramiliter/kontrgerilla yapıları tarafından işlendiği uzun süredir dile getiriliyor. Özellikle JİTEM adıyla bilinen ve varlığı devlet tarafından kabul edilmeyen Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele Birimi bu konuda konuşan az sayıda itirafçı ve ordu mensubunun anlatılarının odağını oluşturuyor.

Devletin yürüttüğü özel harp konsepti çerçevesinde kullandığı örgütlerden birinin de Hizbullah olduğu devlet kayıtlarında yer aldı. 1997 tarihinde TBMM Araştırma Komisyonu tarafından hazırlanan Susurluk Raporu'nda Hizbullah'ın Batman'da askeri birimler tarafından siyasi ve askeri olarak eğitildiği yer aldı. JİTEM kurucusu olduğu iddia edilen Albay Arif Doğan Ergenekon davaları kapsamındaki mahkeme ifadesinde Hizbullah'ı PKK ile savaşması için Hizbul-Kontr adıyla kendisinin kurduğunu anlattı.³

Bu dönemde PKK de güvenlik güçlerinin yanı sıra sivillere yönelik eylemler yaptı. Bölgede çalışan köy öğretmenleri ve mühendisler katledildi, çeşitli köyler baskına uğradı ve korucu aileleri ve siviller katledildi. Ancak uzun zaman PKK'ye atfedilen ve sivil ölümleriyle sonuçlanan eylemler arasında bulunan 1998 yılında Güçlükönak'ta 11 kişinin minibüste katledilmesi ve 1992 yılında 16 kişinin öldüğü Lice baskını konusunda yeni bilgiler bu eylemlerin PKK tarafından yapılmadığını ortaya koydu. Güçlükönak ve Lice katliamlarını PKK'nin değil silahlı kuvvetlerin yaptığı tanık ifadeleriyle sabitleşti ve olaylar mahkemeye yansıdı.

³ Göral Ö.,S., Işık A., Kaya Ö. "Konuşulmayan Gerçek: Zorla Kaybetmeler" Hafıza Merkezi, 2013.

1.2. BARIŞ SÜRECİNİN ARKA PLANI

Bugün PKK ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti arasında müzakere edilen ve aynı zamanda silahlı çatışmanın durdurulduğu bir barış süreci içindeyiz. Ancak sürecin politik aktörleri arasında sürecin adlandırılmasında henüz bir mutabakat sağlanabilmiş değil. Devlet çevreleri “Çözüm Süreci” ibaresini, PKK ve bazı sivil toplum kuruluşları “Barış Süreci” nitelemesini kullanıyor. Bu terminoloji farklılığı sürecin temel niteliği konusunda belirleyici bir önemi bulunmasa da, sorunun tespiti ve çözümler konusunda farklılıklar olduğunun da ipucunu veriyor.

Ateşkesler

Bugün yaşanan barış sürecinin oldukça uzun sayılabilecek bir müzakere öncesi süreci olduğu söylenebilir. 1990 tarihinden itibaren taraflar barışın sağlanmasına yönelik tek ya da iki taraflı bir dizi faaliyette bulundu.

1993 yılında PKK tarafından ilan edilen tek taraflı ateşkes ilanı, 80’lerin sonlarında Turgut Özal’ın Kürtlerin devlet düzeyinde varlığını kabule yönelik olumlu çabaları ve ABD’nin Irak’a müdahalesinin tüm bölgedeki etkisi sürecine denk geldi. 20 Mart 1993’te PKK ateşkes ilan etti. Ve ateşkestən bir ay sonra PKK ateşkesi iki ay daha uzattığını açıkladı. Ama iki gün sonra Turgut Özal hayatını kaybetti. Turgut Özal öldükten 40 gün sonra Elazığ-Bingöl karayolunda 33 asker PKK tarafından öldürüldü. Askerlerin silahsız ve korunmasız sevkı tartışılrsa da ilk ciddi ateşkes girişimi böylelikle tarih oldu.

1995 yılında da benzer bir ateşkes dönemi yaşandı. Örgüt taleplerini sıraladı. Ancak bu talepler tartışılmadı. Ve Kuzey Irak’a operasyon yapıldı. İkinci ateşkes girişimi de sonuçsuz kalmıştı.

15 Şubat 1999’da Abdullah Öcalan Kenya’da uluslararası bir operasyonla yakalandı ve Türkiye’ye getirildi. İmralı’da yargılanan Öcalan 1 Eylül 1999’da PKK’lıların Türkiye’yi terk etmesini istedi. Öyle de oldu hatta Kandil ve Avrupa’dan iki grup barış grupları olarak Türkiye’ye geri gelip teslim oldu. Bu barış süreci 5 yıl sürdü. Ancak 2 Ağustos’ta başlayan geri çekilmeye silahlı kuvvetlerin operasyonla cevap vermesi sonucu geri çekilme sürecindeki yüzlerce gerilla öldürüldü. Bu ateşkes ve geri çekilme politikalarının terk edilmesinin en önemli nedenlerinden biri oldu. Ancak Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyelik sürecine denk gelen bu dönemde adı konmamış ateşkeslerin yaşandığını söylemek yanlış olmaz.

2005 yılında ve 2006 yılında tekrar ateşkes ilan edilmişse de uzun ömürlü olmadı. Biri Şırnak’ta yapılan askeri operasyon, diğeri Hakkâri’de asker çocuklarını taşıyan minibüse PKK’nın düzenlediği bombalı saldırı ile bozuldu.

Bu ateşkes dönemlerinde PKK ilk kez Türkiye’nin sınırları içinde bir çözüm bulunulabileceği görüşünü savunmaya başladı. Bununla birlikte bu dönemlerde bir barış sürecinin inşasına yönelik dönem hükümetlerinin aktif bir çabası olmadı. Özal’ın ölümünden sonra böyle bir sürecin arkasında durabilecek siyasi irade de ortaya çıkmadı. Tam tersine, dönem hükümetleri, izledikleri politikalarla 1984’ten itibaren başlayan silahlı çatışma tarihi boyunca en kanlı ve insan hakları ihlallerinin en yoğun yaşandığı bir ortamın oluşmasına neden oldu.

2009 yılında ilan edilen ateşkes ise Ekim 2009'da bir grup PKK üyesi gerillanın Türkiye'ye Habur sınır kapısı üzerinden giriş yapması, bu giriş sırasında gösterilen coşkunun Türk milliyetçiliği tarafından tepkiyle karşılanması, coşkuya gösterilen

tepkilerin Hükümet tarafından yönetilememesi, barışa yönelik atılması düşünülen sembolik bir adımın atılamaması sonucunu doğurdu.

Görüşmeler

Siyasi iktidarın kendi iradesini kullanarak başlattığı ilk barış girişimi 2009 Oslo görüşmeleri oldu. Gizli tutulduğu için ayrıntılarını henüz tam olarak bilemediğimiz "Oslo Süreci"nde ilk kez, PKK ile bir masa etrafında doğrudan diyalog kurulmuş oldu. Oslo'da ve bazı başka şehirlerde gerçekleşen toplantılarda devlet adına MİT temsilcileri ve PKK temsilcileri arasında karşılıklı görüşmeler yapıldı. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan 2012 yılında görüşmelerin yapıldığını teyit eden açıklamalarda bulundu, görüşmelere uluslararası kuruluşların da katıldığı ifade edildi.

Oslo görüşmeleri boyunca 2010 Nisan ayına kadar ciddi bir silahlı çatışma da gerçekleşmedi. Oslo görüşmelerinin tıkanması, resmi çevreler ve ana akım medya tarafından "Habur Olayı"na bağlandı.

Oslo görüşmelerindeki kesinti ve başarısızlık Nisan 2010 sonrasında silahlı çatışmaların tekrar yoğunlaşmasına neden olmuştu. 2013 yılına kadar devam eden çatışmalarda yine yüzlerce kişi yaşamını yitirdi.

Öte yandan 14 Nisan 2009'da 53 kişinin Diyarbakır'da gözaltına alınmasıyla dikkat çeken süreç sayısı 8 bini aşan Kürt siyasetçi, yerel yönetici, gazeteci, hukukçunun tutuklanması ile KCK davaları olarak tarihe geçti.

2011 yılının bu anlamda talihsiz bir dönüm noktası olduğunu söylemek mümkün. Türkiye'de yapılan seçimler nedeniyle Abdullah Öcalan tarafından verilen talimatla PKK, 15 Temmuz 2011 tarihine kadar ateşkes ilan etti ancak 14 Temmuz 2011'de Diyarbakır'ın Silvan kırsalında güvenlik güçleri ve PKK militanları arasında çıkan çatışmada 13 asker yaşamını yitirdi. 2011 ayrıca bugün bile açığa çıkartılmamış olan bir başka katliama da sahne oldu. 28 Aralık 2011 günü saat 21.39 ila 22.24 arasında, Türkiye ordusu Irak sınırında kaçakçılık yapan bir grubun üzerine dört adet bomba bıraktı. Grupta 38 erkek ve çocukla en az 50 katır bulunuyordu. Katırlar petrol ve sigara taşıyordu. Sadece dört kişi hayatta kalabildi. Ölenlerden 19'u henüz reşit bile değildi. Bombardıman muhtemelen, PKK'nin 19 Ekim 2011'de Çukurca Hakkâri'de yaptığı, 24 askerinin şehit olduğu saldırıyla ilgiliydi. Katliama ışık tutabilecek önemli belgelere kısa süre içinde 'devlet sırrı' damgası basıldı. En önemli belgelerden biri, bombalamadan hemen sonra İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan rapordur. Ancak 11 Ocak 2012'de (yani ancak iki hafta sonra) oluşturulan meclis araştırma komisyonu bu raporu kullanmadı. Raporu sadece görmelerine ve not almalarına izin verildi ama tek bir kopya ya da fotoğraf alamadılar.

Komisyon, hükümet yetkililerinin ve devlet kademelerinin tepe isimleriyle de görüşemedi. Hava Kuvvetleri Komutanı, Genelkurmay Başkanı, savunma ve içişleri bakanları ve (dönemin) başbakanı Erdoğan ifade bile vermedi.

Roboski olayından sonra Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı soruşturma kapsamında görevsizlik kararı verdi ve dosyayı Genelkurmay Başkanlığı Askeri Savcılığı'na gönderdi. Askeri savcılık da takipsizlik kararı verince ve yapılan itirazların reddedilince dosya, bireysel başvuru hakkı kullanılarak Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) götürüldü. Roboski katliamı üzerinden 3 yıl geçti ama henüz soruşturmada yol alınmadı.

Yine aynı yıl, Diyarbakır'da toplanan Demokratik Toplum Kongresi(DTK)'nin uzun süren toplantısı sonucu yapılan açıklama da Türkiye'de medya tarafından da kullanılarak olumsuz etkiye neden oldu. Toplantı sonrası Genel Başkan Yardımcısı ve bağımsız Van Milletvekili Aysel Tuğluk, tarafından yapılan açıklama metni özetle şöyleydi: "Uluslararası insan hakları belgelerinin tanımladığı haklar ışığında ortak vatan anlayışı temelinde toprak bütünlüğüne ve demokratik ulus perspektifi temelinde Türkiye halklarının ulusal bütünlüğüne bağlı kalarak, Kürt halkı olarak demokratik özerkliğimizi ilan ediyoruz." Daha sonra sahiplenilmeyen tek yanlı Özerklik ilanına ilişkin açıklama, sürece olumsuz etki yaptı. Oslo Görüşmeleri'nin sızdırılması da barış konusunda atılması gereken hassas adımların 2011 yılında kesintiye uğramasına neden oldu.

Bugün barış sürecine giden yolu başlatan açıklamaların yapılmasının başlangıcının Oslo Süreci olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak Oslo sonrası süreçte cezaevlerinde PKK'li mahkûm ve tutukluların başlattığı açlık grevinin de süreci tetikleyen bir yanı olduğunu belirtmek gerekiyor. 2012 yılının sonu itibariyle cezaevlerinde bulunan PKK'li tutuklu ve hükümlüler, Öcalan'ın avukatlarıyla görüştürülmemesi gerekçesi ile açlık grevine başladı. Açlık grevinin uzaması ve grev yapanların sağlık risklerinin artmasıyla dönemin Adalet Bakanı Sadullah Ergin, kamuoyuna bilgi vermeksizin, açlık grevine son verilmesi için tutuklu ve hükümlülerle birebir görüşmeler yaptı. Eylemlere son verilmesini sağlamak amacıyla Abdullah Öcalan'la görüşme yolunun denenmesi fikri geliştirildi. Öcalan, kardeşi Mehmet Öcalan vasıtasıyla yaptığı açıklama ile açlık grevlerine son verilmesini istedi ve eylemler son buldu.

2012 yılının sonunda dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, katıldığı bir televizyon programında Öcalan'la görüşüldüğünü resmi olarak açıkladı. 3 Ocak 2013 tarihinde Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) milletvekilleri Ahmet Türk ve Ayla Akat Ata, İmralı'ya giderek Öcalan'la görüştü. 23 Şubat 2013'de bu kez BDP'den Pervin Buldan, Sırrı Süreyya Önder ve Altan Tan İmralı'ya giderek Öcalan'la görüştüler. Açık bir şekilde toplumla da paylaşılan tüm bu gelişmeler Hükümet tarafından "Çözüm Süreci" olarak adlandırılan dönemin başlangıcına işaret eder. 2013 ile başlatılan sürecin en önemli özelliği, bir önceki girişimin tersine basına ve kamuoyuna açıklamalar yapılması ve sürecin gizlilikten çıkartılması oldu. 21 Mart 2013 Nevruz törenlerinde Abdullah Öcalan'ın hazırlamış olduğu metin Diyarbakır'da halka okundu.

Abdullah Öcalan, mektubunda silahlı mücadele döneminin tarihsel olarak geride kaldığını ve Kürt hareketinin demokratik mücadele yolunu derinleştireceğini açıkladı. Öcalan, barış sürecine ilişkin önerilerini üç aşamalı olarak açıklıyordu. Silahlı güçlerin çekilmesi; demokratik reformların hayata geçirilmesi ve son olarak da PKK'nin sivil ve politik yaşama entegrasyonu.

2013 yılında Abdullah Öcalan'ın yaptığı açıklama ve mutabakat doğrultusunda 2013 yazında PKK güçleri Kandil'e doğru çekilmeye başladı. 10 Eylül 2013'te PKK yönetimi, 8 Mayıs'tan bu yana 600 kişiden oluşan 29 grubun Türkiye dışına çıktığını

açıkladı. Ancak daha sonra barış sürecinde adım atılmaması ve kalekol yapımları nedeniyle geriye çekilmenin durdurulduğu açıklandı.

1.3. SÜRECE DAİR BAZI GÖZLEM VE ÖNERİLER

- Barışın inişli çıkışlı zor bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Barış süreçleri, çoğu zaman bir ileri, iki geri bir resim çizer. Bu sürecin doğasında vardır. Önemli olan, ısrarla barış için istekli olmaktır. Barışın bir süreç olduğu ve uzun yıllar sürececek bir sorumluluk ve bağlılık gerektirdiği unutulmamalıdır. Guatemala'da tarafların konuşmaya başlaması ve anlaşmaya varması arasındaki süre 10, Sudan'da 11 yıl almıştır. Hiç kuşkusuz bu durum barış süreçlerinin, dünyanın her ülkesinde aynı uzunlukta devam edeceği, bizde de aynı uzunlukta olacağı şeklinde algılanmamalıdır. Önemli olan, tüm iniş ve çıkışlarına rağmen süreci devam ettirme iradesini gösterebilmek, İrlanda Barışının mimarlarından Jonathan Powell'ın vurguladığı gibi “bisikletin pedalını çevirmeye devam etmek”tir.
- Müzakereler aynı zamanda güç gösterilerine de sahne olur. Taraflar, müzakerede üstünlük elde etmek için “müzakereye muhtaç değiliz” argümanını kullanabilir ve “güçlü” olduklarını bu yolla göstermeye çalışabilir. Yine taraflar attıkları her adımı, “çok büyük bir ödün” olarak göstermeye çalışırlar. Tarafların böyle stratejiler izlemesi kendileri açısından anlaşılabilir bir durumdur; ancak barıştan yana olan güçlerin taraflarla özdeşleşerek tek yanlı olarak eleştirel bir dil kullanmaları sürece yardımcı olmayacaktır. Onlara düşen tarafların bu dili kullanmalarının anlamını fark etmeleri ama kendilerini bunun dışında tutmayı ve sürece eleştirel bir destek vermeyi başarmalarıdır.
- Yol haritası ve zaman sorunu, sürecin başarısı açısından dikkatle yürünmesi gereken bir yolu ifade eder. Müzakerelere bir tarih eklemek bir yandan tarafların yapıcı çözümler bulması için baskıyı artırır ama bir yandan da taraflar için en optimal en uygun çözümü -ki bunun için zaman gereklidir- bulmaktan uzaklaştırabilir.⁴ Öte yandan yolun başında taraflar bütün bir süreci açık veya örtük biçimde takvimlendirmeyi gerçekleştirmiş olsalar bile, yürüme sürecinde başlangıçta öngördüklerinden başka biçimde de yürüyebilirler. Bu

⁴ 1994'de Guatemala ve URNG (Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca) arasında anlaşılan müzakereler öncesi yol haritasında mesela, hangi konuların konuşulacağı, arabulucuların rolü, sivil toplumun sürece nasıl katılacağı, bu sürecin ne kadarının kamuoyuyla paylaşılacağı, zaman çizelgesi gibi konularda anlaşma sağlanmıştır. Taraflar, görüşmelerin hangi formatta yürütüleceğine karar verir ama süreç tikanırsa format değiştirilebilir. Mesela Guatemaladaki barış süreci 1991-1994'de çoklu format kullanmıştır. Asıl olan direkt toplantılardır ama süreç tikanırsa sivil toplumun konsensüs sağladığı konularda onların kararlarının bağlayıcı olmadığını kabul ederek devam etmeyi taraflar kabul etmiştir.

yüzden önemli olan onlardan keskin bir takvimlendirme istemek ve bütün aşamaları belirgin bir yol haritasını baştan ilan etmelerini beklemek olmamalıdır.

- Çatışmadan nemalanan kesimler her zaman ve her ülkede olur ve olacaktır. Buna karşı “güven” tesisi süreç için en önemli kavramdır. Önemli olan süreçte çözüm inancını ayakta tutmak ve onu çeşitli yerlerden gelecek saldırılara karşı daha dayanıklı kılmaktır.
- Toplum sürece hazırlanması sürecin her aşamasında önemlidir. Çünkü yıllarca düşman dediğiniz bir örgütle/devletle konuşmak yeni bir durumdur. Bunu topluma ötekileştirmeyen bir dille anlatmak gerekir. Sürecin başındakiler halkı olumsuz etkileyecek dilden uzak durmalıdırlar. Çoğu zaman süreçler güven sorunu yüzünden tıkanır. Bu konuda barıştan yana olan herkese görev düşmektedir. Medyanın barış dilini geliştirmesi sürecin devamı ve sonuçlanması bakımından önemlidir.
- Güven sorunun aşılması için üçüncü tarafların yardımına başvurulabilir. Bu ödevi çeşitli oluşumlar yerine getirebilir. Bunlar dışardan olmak zorunda değildir. “Insider-partial” denen yani içerden ve yanlı/tarafli kişiler ve gruplar da olabilir.⁵ Önemli olan bu kişi ya da grupların toplumca güvenilir bulunmasıdır. Türkiye’de de bu sürece dahil olacak ve güven arttırıcılık ve gözlemleyicilik rollerini üstlenecek bir oluşum hazırlanabilir. Ancak taraflar istemedikleri veya güvenmedikleri ölçüde üçüncü güçte/gözde ısrarcı olmanın anlamı yoktur. Son tahlilde bu işlevin bütün barış yanlıları için ahlaki bir ödev olduğu unutulmamalıdır.
- Sürecin ilişkisinin güçlendirilmesi amacıyla toplumsal çalışmaların yapılması, Âkil insanlar heyeti döneminde olduğu gibi şehirlerde yapılan aktivitelerle yereldeki gündemin barış süreci olması sağlanmalıdır. Böylece, yoğun gündemin arasında çatışma ve ölümlerden uzak geçirilen dönemin değeri hatırlatılacaktır.

⁵ Güney Afrika, Kolombiya, Nepal’de bu süreçler ana olarak içerden organik süreçler olarak ilerletilmiştir. Mesela Guatemala’da ilk süreçte Katolik Kilisesi kolaylaştırıcılık üstlenmiştir, daha sonra BM’nin arabuluculuk yapmıştır. Sudan’da daha bölgele bir arabuluculuk süreci ve ABD’nin Hartum rejimine karşı bir baskısı olmuştur. Bunlar görece iyi örneklerdir. Sri Lanka ise biraz daha kötü bir örnek çünkü burada uluslararası toplumun baskısı fazla bulunmuştur ve geri tepmiştir. Dolayısıyla tek bir model yoktur, ülkeler kendi modellerini çıkarabilirler. Örneğin 1998’de Nikaragua’daki Uzlaşma Komisyonu’na, süreçte yanlı anlaşılabilir hassas konuları araştırma görevi verilmiştir.

II.BÖLÜM

BARIŞ SÜRECİ: MÜZAKERELER VE HUKUK

Murat Çelikkan-Evren Balta -Ayşe Betül Çelik- Nil Mutluer ve Levent Korkut

2. 1. MEKANİZMALAR

Akil İnsanlar Heyeti

Barış sürecinin son iki yılda hayata geçirilen önemli araçlarından biri Akil İnsanlar Heyeti uygulaması oldu. Nisan 2013 tarihinde Başbakan Türkiye'nin farklı coğrafyalarında görev yapmak üzere 12'si kadın olmak üzere 63 kişiyi Akil İnsan olarak atadı. Akil İnsanlar'ın çalışma süresi önce 1 ay sonra 2 ay olarak belirlendi. Bu iki ay boyunca her bölgesel komite, toplantılar, ziyaretler, panel ve seminerler düzenledi ve barış görüşmelerini halkla tartıştı. Heyetin lojistik desteğini ise Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı'nın sağlayacağı açıklandı.

Türkiye'de oluşturulan Akil İnsanlar Heyeti diğer ülkelerdeki örneklerinden farklı olarak (tarafların birbirine güvensizliğini gidermek, arabuluculuk yapmak, kriz anlarında çözüm önerileri geliştirmek ve süreci izlemek) bir tanıtım ve halkı teşvik aracı olarak kurgulandı. Heyete herhangi bir çerçeve çizilmedi, her bölge grubu kendi faaliyetlerini oluşturmada serbest bırakıldı.

Akil İnsanlar Heyeti'nde yer alacak isimler esas olarak hükümet tarafından oluşturulmakla birlikte, grupta yer alacakların belirlenmesinde İmralı ve Kürt siyasetinin önerileri de kısmen dikkate alındı. Heyette görev alanlarla ilgili eleştiriler de yapıldı. Genel olarak kadın üyelerin azlığı, farklı siyasi eğilimlerin temsilindeki yetersizlikler eleştiri konusu yapıldı. Ancak heyet, süreci hızlandıracak izleme, arabuluculuk gibi başka işlevler de yüklenebilecekken bu gerçekleşmedi.

Sürecin toplumsallaşması açısından önemli bir uygulama olsa da bu çalışmanın etki ve sonucu netleşmedi. Her komite öneri ve tespitlerinden oluşan raporlar hazırladı ancak bu raporlar kamuoyuna açıklanmadı, raporlar açıklanmadığı gibi sürecin aktörü olan taraflar bu raporlar hakkında ne düşündüklerini ve nasıl bir yol izleyeceklerini de açıklamadılar. Akil İnsanlar Heyeti dünya örneklerinde görülen bir 3. taraf, işlevi görebilecekken, bu işlevi yerine getirmesi sağlanmadı. Güvensizlik ortamında arabuluculuk yapabilecek tarafları gerektiğinde akliselime çağırarak, çıkabilecek krizlerin yönetimine yardımcı olacak, olayları bir üçüncü göz olarak yorumlayacak ve masadan ayrılmayı engelleyecek yapılara olan ihtiyaç halen giderilmedi.

Ancak Akil insanlar heyetinin barış sürecinin halk ve sivil toplumla tartışılması, değişik kesimlerin barış süreci konusunda beklenti ve kaygılarını dinlemesi ve rapor etmesi, yani bir ölçüde barışın toplumsallaşmasına hizmet etmesi, medya gündemini savaştan barışa yöneltmesi, farklı görüşteki insanların barış amacı için birlikte çalışması ve sürecin tanıtımı açısından olumlu etkileri oldu.

Çözüm Komisyonu

Nisan 2013 tarihinde barış süreci açısından önemli olan TBMM’de kısaca ‘‘Çözüm Komisyonu’’ olarak bilinen ‘‘Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu’’ oluşturuldu. Komisyonda AK Parti’den 10 BDP’den 1 parlamenter yer aldı. CHP ve MHP komisyona üye vermeyi reddetti. Birçok sivil toplum örgütünü, mağduru, hak örgütü temsilcilerini, akademisyeni, kadın gruplarını, savaş mağdurlarını dinleyen komisyonun çözüm konusunda tarafların görüşlerini bağdaştırması bekleniyordu. Ancak komisyon bu işlevi yerine getiremedi, ortak bir rapor çıkartamadı. Komisyon faaliyetlerine yönelik Ak Parti, kendi raporlarını çıkarttı ve bu süreçte BDP’lilere danışmadı; bunun üzerine BDP de kendi raporunu hazırladı. Taraflar birbirini suçladı ama sonuçta komisyonun iki siyasi parti tarafından hazırlanmış iki raporu oldu. Komisyon, retorik, kavramlar, tespitler ve öneriler konularında ortak bir yaklaşım yaratamadı, aradaki uçurumu dolduramadı.

Buna rağmen komisyonun elinde hem mağdur anlatı ve talepleri hem de konuyla ilgili çalışma yapan akademisyen, araştırmacı ve sivil toplum örgütlerinin tespit ve talepleri açısından değerlendirilebilecek bir külliyat oluştu.

Üçüncü Göz Tartışmaları

Akil İnsanlar Heyetinin çalışmalarını tamamladıktan sonra kısa bir süre içinde, daha az sayıda üyeden oluşan bir heyetin kurulmamış olması önemli bir boşluk ortaya çıkardı.

Geçmiş akıl insanlar deneyiminden bağımsız bir şekilde yeni bir heyetin oluşumu konusunda PKK, Kürt siyasetçileri ve bazı sivil toplum kuruluşları görüş ve niyet belirtti. Hükümet de bir üçüncü göz ya da izleme heyetine olan ihtiyacı en azından reddetmedi. Başbakan Ahmet Davutoğlu 19 Ekim 2014 tarihinde Akil İnsanlar Heyeti ile birlikte yaptığı toplantıda böyle bir heyet oluşturulmasına karşı olmadığını ancak zaman ve şartların önem taşıdığını belirtti. Başbakan ayrıca böyle bir heyetin verilen sözlerin tutulup tutulmadığını ve alandaki durumu izleyecek, haklı ve haksız tarafı tespit edecek tarafsız bir şekilde kurulması gerektiğini de ifade etti. Başbakan Başdanışmanı Etyen Mahçupyan ise yakın geçmişte yaptığı bir açıklama ile izleme heyetinin taraflar bir antlaşmaya vardıldıktan sonra kurulmasının ve faaliyete başlamasının daha uygun olacağını belirtti.

Dünya örneklerine baktığımızda Üçüncü göz ya da tarafın çok farklı biçimlerde oluştuğunu görmek mümkün. Uluslararası olabileceği gibi ulusal ya da dost bir komşu ülke veya güçlü bir ülke temsili de olabiliyor, tek bir kişiden sivil toplum örgütlerinin rol almasına kadar farklılık gösteriyor, resmi ya da gayri resmi olabiliyor. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Afrika Birliği gibi uluslararası kuruluşların yanısıra temsili niteliği olan güçlü kişiler; Bill Clinton (İsrail-Filistin), Nelson Mandela (Burundi), Kofi Annan (Suriye), Almor de Solvo (Kolombiya) uluslararası kuruluşlar ve ülkeler (İrlanda, Kınırıs, Irak, Güney Sahra, Afganistan, Sri Lanka, Kıbrıs, ACEH/Endonezya) ya da yerel sivil toplum örgütleri (Kolombiya, Filipinler, Assam/Hindistan) Üçüncü taraf olma işlevini üstlenebiliyor.

Kurulması muhtemel izleme heyetinin kimlerden oluşacağı konusunda da farklı görüşler mevcut olduğunu belirtmek gerekir. PKK liderleri yaptıkları açıklamalarda uluslararası uzmanların bu heyetlere dahil edilmesine sıcak baktığı mesajını verirken,

hükümet açıklamalarında tümüyle Türkiye vatandaşlarından oluşacak bir heyet olması gereği üzerinde durdu. PKK, 2014 sonunda yaptığı bir açıklamada ABD'nin süreçte arabulucu rol üstlenebileceği görüşünü ileri sürdü. Son öneri dışında diğer tüm önerilerde heyetin sivillerden oluşması gerektiği vurgulandı.

Tüm bu tartışmalardan kurulacak yeni heyetle ilgili şu olasılıklar ortaya çıkıyor:

- 1- Arabuluculuk yapan, müzakerelerde uzlaştırıcı rol oynayan ve aynı zamanda izleme işlevi olan güvenilir ve saygınlığı olan yabancı ve yerli uzmanlardan oluşan bir heyet.
- 2- Arabuluculuk yapan, müzakerelerde uzlaştırıcı rol oynayan ve aynı zamanda izleme işlevi olan güvenilir ve saygınlığı olan yerli uzmanlardan oluşan bir heyet.
- 3- Sadece izleme yaparak tarafların verdikleri sözleri ne kadar yerine getirdiklerini gözlemleyen ve barış sürecini tehlikeye düşürebilecek olaylarda bağımsız görüş veren yabancı ve yerli uzmanlardan oluşan bir heyet.
- 4- Sadece izleme yaparak tarafların verdikleri sözleri ne kadar yerine getirdiklerini gözlemleyen ve barış sürecini tehlikeye düşürebilecek olaylarda bağımsız görüş veren yerli uzmanlardan oluşan bir heyet.
- 5- (3) ya da (4)'deki seçeneklerdeki modellerin taraflar bir takvim ve uzlaşma metni üzerinde anlaştıktan sonra uygulanması.
- 6- Tarafların yanında, arabuluculuk rolü üstlenen bir üçüncü devlet temsilcisinin de bulunduğu bir heyet.

Bu seçeneklerden her biri gündeme getirildiyse de hükümetin bu konudaki yaklaşımının sadece Türkiye vatandaşlarından oluşan bir heyet yönünde olduğu söylenebilir. Ayrıca, hükümetin Ekim 2014'den beri kurulmasına karşı çıkmadığı izleme heyetinin izleme dışında bir arabuluculuk ve müzakereye doğrudan katılma işlevlerine sıcak bakmadığı gözlemlenmektedir. Bu çerçevede (4) ve (5) numaralı olasılıkların hükümetin yaklaşımına en uygun olan model olduğunu, PKK ve Kürt siyasetinin ise bu konuda daha esnek bir yaklaşım içinde bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda (1) numaralı model PKK'nin en fazla desteklediği model gibi görünmektedir.

Yeni oluşturulacak heyetin hangi misyonla nasıl belirleneceği ve kimlerden oluşacağı öncelikle tarafların uzlaşmasına bağlı bir konudur. Tarafların bu konuda ortak bir noktaya gelmeden oluşturacakları bir heyetin kendisinden beklenen işlevleri yerine getiremeyeceği de açıktır.

Bu nedenle tarafların izleme heyeti konusunda kısa süre içinde bir mutabakata varmaları sürecin sağlıklı gelişmesi için önem taşıyor. Ocak 2013'ten beri sürdürülen görüşmeler kısa bir süre içinde tarafların uzlaşacağı bir takvime ve içeriğe kavuşacaksa kurulacak olan heyetin salt izleme ve üçüncü göz olma işlevleri ile donatılması mümkün olabilir. Ancak, müzakere ortamının tıkanması ve uzun bir süre

sonucun ortaya çıkmaması olasılığı varsa oluşturulacak heyete arabuluculuk işlevinin de verilmesi gündeme alınmalıdır.

İmralı Heyeti

3 Ocak 2013 tarihinde Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) milletvekilleri Ahmet Türk ve Ayla Akat Ata, İmralı'ya giderek Öcalan'la görüştü. 23 Şubat 2013'de bu kez BDP'den Pervin Buldan, Sırrı Süreyya Önder ve Altan Tan İmralı'ya giderek Öcalan'la görüştüler. İmralı'ya gidecek BDP heyetinde kimlerin yer alacağı hükümet ve BDP arasında gerilime neden olduysa da bu gerilim uzlaşmayla aşıldı ve heyet İdris Baluken, Pervin Buldan ve Sırrı Süreyya Önder olarak belirlendi.

Kobane konusundaki hükümet politikaları nedeniyle 6-7 Ekim'de patlak veren gösterilerden sonra hükümet yetkilileri “çözüm sürecinin askıya alındığı” ve Kürt hareketinin temsilcileri de “sürecin bittiği/bitebileceği” açıklamalarını yapmıştı. Bir ayını doldurmak üzere olan IŞİD'in Kobani kuşatmasının vahim boyutlara ulaşması Türkiye'de başka bir dinamiği tetikledi. KCK ve HDP'nin “süresiz eylem çağrısı” ile birlikte insanlar sokaklara döküldü. 40'a yakın ilde 49 kişinin ölümü ile sonuçlanan olaylar neticesinde birçok ilde sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Birçok grup (doğuda HDP-HÜDAPAR tabanı, batıda ise HDP tabanı ile milliyetçi gruplar) karşı karşıya geldi. Yüzlerce insanın da yaralandığı çatışmalarda şehir merkezlerinde bulunan birçok iş yeri, kamu binası, parti merkezleri ve belediye binaları ateşe verildi Kobanê olayları devam ederken, Bingöl'deki bir saldırıda Bingöl Emniyet Müdür Yardımcısı Atıf Şahin ve komiser Hüseyin Hatipoğlu hayatını kaybetti. Olayla ilgili yayın yasağı getirildi. Saldırıdan kısa süre sonra Bingöl'ün Genç ilçesinde durdurulan bir araçta, olayın failleri olarak gösterilmeye çalışılan dört kişi polis tarafından öldürüldü. Ancak, polisleri öldüren kurşunların infaz edilen dört kişinin silahlarına ait olmadığı ortaya çıktı. HDP'nin olayla ilgili TBMM'ye sunduğu araştırma önergesi AKP tarafından reddedildi.

Kobane, Kürt meselesinin uluslararası boyutunu gözler önüne sermesi, hükümetin uluslararası politikalarının da Türkiye'deki barış sürecine doğrudan etkisi olduğunu göstermesi açısından ve PKK'nin silah bırakmasının boyutlarını da gözler önüne sermesi açısından önemli bir gelişme oldu. Bu olaylarla bazı örneklerde olayların iç yüzü konusunda Hükümetin yanlış ve eksik bilgiye sahip olduğu da ortaya çıktı. Bingöl ve Cizre olaylarında Hükümet başlangıçta yaptığı açıklamaların tam tersini savunmak durumunda kaldı. Tüm bu olaylarda Hükümetin tek bilgi kaynağının klasik devlet bürokrasisi olduğu görüldü. Bunun yaratmış olduğu sorunların aşılması konusunda yeterli adımların atılmadığı da gözlemlendi. Protestoları Öcalan'ın çağrısı sonlandırdı. Öcalan barış süreciyle Kobanê'nin ayrılmaz bir bütün olduğunu hatırlattı. HDP'nin İmralı heyeti ile Başbakan Yardımcısı Akdoğan arasında yapılan görüşmelerden “sürecin hızlandırılarak devam ettirileceği” kararı çıktı. Bu görüşmelerde Öcalan'a 5 kişilik bir sekreteryaya, İmralı heyetinin DTK Eş Başkanı Hatip Dicle ile o dönem Demokratik Özgür Kadın Hareketi olarak isimlendiren bugün adı KJA (Kongra Jinên Azad/Özgür Kadın Kongresi) hareketin temsilcisi olan Ceylan Bağrıyakın'ın katılımıyla konularında anlaşmaya varıldığı kamuoyuna duyuruldu. Heyetin genişletilmesi gerçekleşti ancak sekreteryaya konusunun akıbeti henüz

bilinmemektedir. Sekretarya konusunun İmralı'ya yeni hükümlü ve tutukluların nakledilmesiyle bir çözüme ulaşılması da müzakere edilen konular arasındadır.

2.2. SÜRECİN HUKUKİ ÇERÇEVESİ

15 Ocak 2010 tarihinde dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay, “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” kapsamında yürütülen “Demokratikleşme” çalışmalarıyla ilgili bir basın toplantısı ile süreci kolaylaştırıcı bir dizi düzenleme kamuoyuna ilan edildi.

Bu pakette aşağıda sıraladığımız unsurlar öne çıkmaktaydı:

- Cezaevlerinde tutuklu ve hükümlülerin yakınlarıyla anadillerinde görüşmesine imkân sağlayan yönetmelik;
- Farklı dil ve lehçelerde yayın yapan devlet televizyonu TRT 6 yayın hayatına başlaması;
- Üniversiteler bünyesinde farklı dil ve lehçelerde Enstitü Araştırma Merkezi Kurulması yönünde YÖK’ün kararları çerçevesinde “Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü”nün kuruluşu;
- Yol kontrollerinin azaltılması ve yayla yasaklarının asgari seviyeye indirilmesi için alınan tedbirler,

Bu paket Kürt Sorunu’nun çözümü yolunda ‘yetersiz bir gelişme’ olarak değerlendirilse de bir adım atılmış oldu.

Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun

Süreç konusundaki gelişmelerden biri 16 Temmuz 2014 yılında çıkartılan 6551 sayılı “Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun” dur. Bu kanunun 2. maddesi ile Hükümete:

- Terörün sona erdirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesine yönelik siyasi, hukuki, sosyoekonomik, psikolojik, kültür, insan hakları, güvenlik ve silahsızlandırma alanlarında ve bunlarla bağlantılı konularda atılabilecek adımları belirlemek;
- Gerekli görülmesi hâlinde, yurt içindeki ve yurt dışındaki kişi, kurum ve kuruluşlarla temas, diyalog, görüşme ve benzeri çalışmalar yapılmasına karar vererek bu çalışmaları gerçekleştirecek kişi, kurum veya kuruluşları görevlendirmek
- Silah bırakan örgüt mensuplarının eve dönüşleri ile sosyal yaşama katılım ve uyumlarının temini için gerekli tedbirleri almak;
- Kanun kapsamında yapılan çalışmalar ile alınan tedbirlere ilişkin kamuoyunun doğru ve zamanında bilgilendirilmesini sağlamak;
- Alınan tedbirlere ilişkin uygulama sonuçlarını izlemek ve ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak
- Gerekli mevzuat çalışmalarını yapmak yetkileri verilmiştir.

Kanunun 3. Maddesi Barış Süreci konusunda karar alma yetkisini hükümete vermektedir. Aynı madde Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığının koordinasyon ve sekretarya faaliyetlerini yürüteceğini öngörmektedir.

Kanunun 4. Maddesi ise bu kanun kapsamında verilen görevlerin ilgili kamu kurum ve kuruluşlarınca ivedilikle yerine getirileceğini hüküm altına alıyor. Kanunun 2. Maddesinde sayılan görevleri yerine getiren kişilerin bu görevleri nedeniyle hukuki, idari veya cezai sorumluluğu doğmayacağı da bu maddede öngörülmektedir.

Uzman hukukçular, yaptıkları yorumlarda bu düzenlemenin ayrıntıya girmeyen ve konuyla ilgili tüm yetkiyi hükümete bırakan bir tarzda kaleme alındığını ifade etti. Bu yetki alanının geniş tanımlanmış olması da süreçle ilgili her konunun kanun kapsamında değerlendirilmesine olanak tanıyor. Söz konusu kanunda ayrıntıya girilmesi, ilgili kanuna karşı anayasaya aykırılık iddialarının ileri sürülmesi olasılığını güçlendireceğinden bu soyut ve genel düzenlemenin olumlu olduğu söylenebilir. Bu az maddeli ve özlü kanun yapısı, Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP), konuyu Anayasa Mahkemesi'ne taşımayarak dolaylı bir kabulün alınmasını da kolaylaştırdı. Öte yandan, kanunun ayrıntıya girmemesi, takdir hakkının tümüyle hükümette olması anlamına gelmekteydi. Kanunla ilgili olarak dönemin Çözüm Sürecinden sorumlu Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay düzenlemenin bir çözüm yasası olmadığını, Çözüm Süreci'nin kim tarafından nasıl yönetilip yürütüleceğine dair bir çerçeve sağladığını da belirtti.

Bu kanun örneğinde de gördüğümüz gibi, sürece dair bir başka temel sorun, barış süreci boyunca, gerek siyasetçiler tarafından, gerek medya organlarında gerekse yasal metinlerde kullanılan dilin “terörizm” kelimesinden arınmamış olmasıdır. Bu durum sürecin kapsayıcı ve kucaklayıcılığını negatif etkilemektedir.. Oldukça farklı boyutları olan Kürt sorununun ve bu bağlamda Türkiye'nin demokratik, barışçıl ve kapsayıcı bir hukuka, siyasal anlayışa ve toplumsal uygulamaya dönüşmesi gereken Barış Süreci'nin sadece güvenlik boyutuyla onun da 'terörizm'e indirgenerek algılanması sorunun çözümünün önündeki en önemli engellerden biridir.

Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun Kapsamında Yürütülecek Çalışmalara İlişkin Esaslar

6551 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden iki buçuk ay sonra, 2 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe giren ve “Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun Kapsamında Yürütülecek Çalışmalara İlişkin Esaslar” başlığını taşıyan Başbakanlık Genelgesi süreçle ilgili bir başka hukuki düzenlemedir.

Bu genelge ile barış sürecinde görev alacak birimler ayrıntılarla düzenlenmektedir.. Genelgenin 3. Maddesi ise çalışma alanlarını belirlemektedir. Bu alanlar şöyle sıralanabilir:

- a) Siyasi alana, siyasi kurumlara ve aktörlere yönelik çalışmalar
- b) Hukuki düzenlemeler ve insan hakları
- c) Sosyal programlar
- d) Ekonomik tedbirler
- e) Kültürel programlar
- f) Toplumsal destek ve sivil toplum çalışmaları

- g) Güvenlik ve silahsızlandırma
- h) Sorunun parçası olan aktörlerle temas ve diyalog çalışmaları
- i) Eve dönüşler ile sosyal yaşama katılım ve uyum alanında çalışmalar
- j) Psikolojik destek ve rehabilitasyon çalışmaları
- k) Kamuoyu bilgilendirme ve kamu diplomasisi çalışmaları

Kanunun 4. maddesi, strateji ve politikalar ile yapılacak çalışmalar ve alınacak tedbirlerin belirlenmesi, bakanlıklar arasında koordinasyonun sağlanması, uygulama sonuçlarının en üst düzeyde takibi amacıyla Çözüm Süreci Kurulu oluşturmaktaydı.

Çözüm Süreci Kurulu, Başbakan ya da Başbakanın görevlendireceği bir başbakan yardımcısı başkanlığında,

- Adalet Bakanı
- Dışişleri Bakanı
- İçişleri Bakanı
- Milli Savunma Bakanı
- Başbakanlık Müsteşarı
- Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı
- Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarından

oluşacağı bu Kanun'da ifade edilmekteydi.

Genelgenin 5. maddesi yukarıda sayılan her bir çalışma alanı için Kurumlararası İzleme ve Koordinasyon Kurullarının kurulmasını öngörüyor. İlgili kurumun müsteşarı başkanlığında toplanacak bu komisyonlarda uzmanlar, sivil toplum, bakanlık ve özel sektör temsilcileri görev yapabilecek. Bu kurulların oluşması başlatıldı ve kısmen tamamlandı. Önümüzdeki dönem çalışma alanlarına ilişkin faaliyetin de başlaması beklenebilir. Ancak çalışma alanları arasında geçmişle hesaplaşma konusuna yer verilmemiş olması, Kürtlere yönelik eşitsizlik, ayrımcılık, adaletsizlik ve hak ihlali üreten ve uygulayan yapısal sorunlar ve kurumlar için alınacak tedbirler ve reform çalışmalarını eksik bırakılmış görünüyor. Bu oldukça temel bir mesele. Yapısal reformların kapsamlı ve geçerli olarak oluşturulmadığı hiç bir ülkede barışın kalıcı olması sağlanabilmiş değil. Bu durum mesela çalışma alanları arasında olan 'güvenlik ve silahsızlanma' alanında güvenlik güçleri ve silahlı kuvvetlerin yapısında, yönetmelik ve uygulamalarında nelerin değiştirileceğinin de ele alınıp alınmayacağı ile ilgili. Keza 'hukuki durum ve insan hakları' başlığı altında bugün katliamlardan kaybedilmelere, işkenceden tecavüzlere kadar ağır insan hakları ihlallerinin faillerinin yargılanıp yargılanmayacağı meselesini de gündemimize taşıyor. Suç işleyen devlet görevlileri için cezasızlık zırhının işletilmesine son verilecek mi, verilmeyecek mi? Suç işleyenlerin görevde kalması ve terfi etmesi politikaları sürececek mi, sürmeyecek mi? Dünyada diğer örneklerde olduğu gibi geçiş dönemi adaletinin diğer mekanizmaları devreye sokulacak mı? Hakikat hakkı, ihlal ve suçların tanınma ve kabulü, tazminatlar gündeme gelecek mi?

2.3. İLK YOL HARİTASI

Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan ile Halkların Demokratik Partisi (HDP) Heyeti barış süreci kapsamında 28 Şubat 2015’de Başbakanlık Ofisi’nde görüştü. Toplantıya Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan ve İçişleri Bakanı Efkân Ala, AK Parti Grup Başkanvekili Mahir Ünal ile HDP Grup Başkanvekilleri Pervin Buldan, İdris Baluken ve İstanbul Milletvekili Sırrı Süreyya Önder katıldı. Görüşme sonrası Sırrı Süreyya Önder, görüşmeye esas teşkil eden Abdullah Öcalan’ın sürece ilişkin belirlediği 10 maddeyi kamuoyuna açıkladı.

Önder, sürece ilişkin 10 başlığı şöyle sıraladı:

- Demokratik siyaset; tanımı ve içeriği,
- Demokratik çözümün ulusal ve yerel boyutlarının tanımlanması,
- Özgür vatandaşlığın yasal ve demokratik güvenceleri,
- Demokratik siyasetin devlet ve toplumla ilişkisi ve bunun kurumsallaşmasına dönük başlıklar,
- Çözüm sürecinin sosyo-ekonomik boyutları,
- Çözüm sürecinin yol açacağı yeni güvenlik yapısı,
- Kadın, kültür ve ekolojik sorunların yasal çözümleri ve güvenceleri,
- Kimlik kavramı, tanımı ve tanınmasına dönük çoğulcu demokratik ve eşit mekanizmaların güvenceleri,
- Demokratik cumhuriyet, ortak vatan ve milletin demokratik ölçütlerle tanımlanması, çoğulcu demokratik sistem içerisinde yasal ve anayasal güvenceye kavuşturulması,
- Bütün bu demokratik hamle ve dönüşümleri içselleştirmeyi hedefleyen yeni bir anayasa.

10 maddelik talepleri okuyan Önder, açıklama sırasında Öcalan’ın Olağanüstü kongre çağrısını da okudu:

Otuz yıllık çatışma sürecini kalıcı barışa götürürken demokratik çözüme ulaşmak temel hedefimizdir. Asgari müşteregin sağlandığı ilkelerde silahlı mücadeleyi bırakmak temelinde stratejik ve tarihi kararı vermek için PKK’yi bahar aylarında olağanüstü kongreyi toplamaya davet ediyorum. Bu davet silahlı mücadelenin yerini demokratik siyasetin almasına yönelik tarihi bir niyet beyanıdır.

2015 Newroz’unun süreçte yeni bir aşamaya işaret edeceği beklentisine yönelik açıklamayı da Akdoğan, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinde düzenlenen toplantıda yaptı. Akdoğan, burada yaptığı konuşmada Newroz’un çözüm sürecinde önemli bir kilometre taşı olacağını söyledi.

Bu gelişmelerden sonra KCK Yürütme Konseyi Eş Başkanı Cemil Bayık, bir röportaj sırasında “Silahlı mücadelenin son bulması için Öcalan’ın kongreye katılması şart,” dedi.

Her ne kadar ilk bakışta bu yeni bir sürece girdiğimize işaret etse de bu gelişmeleri biraz dikkatle okumak gerekir. Bu sorunlardan ilki bu maddelerin henüz üzerinde

uzlaşılma sağlanacak somut talepler haline getirilmemiş olmasıdır. Bu 10 madde, hem genişliği hem de muğlaklığı açısından bakıldığında tarafların üzerinde müzakere edeceği uzun ve zorlu bir sürece işaret etmektedir. Ayrıca süreç önümüzdeki seçim dönemi ve sonuçlarından çokça etkilenecektir. Tarihi bir beraber ifade edilen bir beyan ve müzakerelerin çerçevesini ortaya koyan ve bunları bir nebze şeffaflaştıran bir metin olmakla birlikte sürecin gidişatı barış sürecini etkileyecek başka birçok konuda hazırlıklı olmayı da gerektirmektedir.

2.4. DEĞERLENDİRME

Barış süreci 2 yılı aşkın bir süredir çeşitli kesinti ve fasılalarla devam ediyor. Barışa ilişkin siyasi kararlılığın da devam ettiğini yapılan açıklamalardan anlıyoruz. Ancak Meclis'te temsil edilen iki siyasi partinin (CHP ve MHP), barış süreci konusunda destekleyici bir tutuma sahip olmamaları sürecin zaman zaman günlük politik dalgalanma ve polemiklere maruz kalmasına neden oluyor. Seçim yatırımı olarak değerlendirilebilecek açıklamalar, görüşmeleri sürdüren tarafların kullandığı dil ve sürece ilişkin tutumları, iktidar partisi ile Kürt siyasi hareketinin farklı çözümlere odaklandığı ve çözümün ortaklaşmadığı izlenimini de yaratmaktadır.

Birçok eksikliğe rağmen sürecin bugün detaylandırılması gereken bir hukuki çerçeveye ve yol haritasına sahip olması olumlu bir gelişmedir. Fakat ilk yol haritasında da açıklanan demokratikleşme taleplerinin "İç Güvenlik Reformu" gibi demokratikleşme sürecini olumsuz etkileyebilecek yasaların gölgesi altında kalması sürece dair endişeleri artırmaktadır.

Bu genel sorunların yanısıra, kimi somut ve süreç boyunca gündemde olan önlemler de alınmamıştır. Örneğin,

- Güven oluşturuvcu önlemler kapsamında hasta tutukluların durumu ve ağır insan hakları ihlallerine ilişkin raflarda bekletilen soruşturmalar konusunda olumlu bir politika belirlenmedi;
- Az sayıda süren davaya ilişkin, heyet değişiklikleri, yer değişiklikleri, üst düzey devlet memurlarının yargılanması konusunda izinlerde, uluslararası hukukta tanımlanmış ağır insan hakları suçlarının zaman aşımından muaf tutulması konusunda bir düzenleme yapılmadı;
- Sürece kadınların katılımı ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bir girişim olmadı;
- Kayıp, yargısız ve keyfi infaz mağdurlarının yakınlarının taleplerinin sürece dahil edilmesi sağlanmadı;
- Barışın toplumsallaştırılması için yeni mekanizma ve yapılar oluşturulmadı, bunların en önemlileri arasında bulunan hakikat komisyonları gündeme gelmedi;
- Toplumun barış konusunda ve hakikatler konusunda bilgilendirilmesine yönelik yapılar oluşmadı;
- Sivil toplumun sürece etkin katılımı için çalışma yapılmadı;
- Anadil ve kültürel haklarla ilgili toplumsal ve hukuki tartışmalar yapılmadı;
- Toplumda "öteki" algısını gidermek üzere çalışma yapılmadı.

Seçim ortamına girdiğimiz bir dönemde barış çalışmalarının kesintiye uğraması beklenebilir ama aksine barışın talepleriyle seçimin gündemini oluşturması sürecin toplumsallaşması açısından da yeni bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Özellikle tarafların seçim çalışmaları süresince kuracakları barış dilinin toplumsal uzlaşmayı hızlandıracağı da söylenebilir. Barış bu topraklarda son 50 yılda yakalanmış en büyük fırsat. Ancak barışın oluşturulması ve sürekliliği demokratikleşmeden geçtiği için Türkiye'nin önünde sadece barış değil, ciddi bir demokrasi mücadelesi olduğunu da unutmamak gerek.

III. BÖLÜM

TOPLUMSAL BARIŞ VE BARIŞ SÜRECİNİN TOPLUMSALLAŞMASI

Ayşe Betül Çelik ve Nil Mutluer

Raporun hukuki süreç ve mekanizmalarına odaklanan bölümlerinde detaylı olarak tarif edildiği gibi Kürt Meselesi'nin çözümü, 2009'dan bu yana hem hükümet hem de Kürt siyasi hareketince ağırlıklı olarak müzakerelere odaklandırılmıştır. Bu iki kesimin liderlerinin konuşmaya başlaması, elbette barış için önemli bir adımdır. Fakat barış sadece liderler seviyesiyle sınırlı kaldığında toplumlarca desteklenmesi, dolayısıyla kabul edilmesi ve kalıcı kılınması neredeyse imkânsızdır. Kalıcı barış, bir yandan kurumların demokratikleşmesini ve müzakerelerin sürmesini, bir yandan da algıların değiştiği, hem devletle toplumun hem de halkların arasında güven duygusunun yeniden tesis edildiği ve adaletin teslim edildiği bir toplumsal değişimi gerektirir.

Kürt Meselesinin kendine has sebepleri ve dolayısıyla kendine has yüzleşme, adalet ve grup güvenliğine ait meseleleri olmakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti tarihinin başka birçok etnik ve azınlık gruplarına dair de konuşulması gereken önemli bir geçmişle yüzleşme sorunu ve birbirleriyle yüzleşmesi gereken değişik kesimlerin olduğunu göstermiştir. Acıların bir daha yaşanmasına engel olabilecek en önemli konu toplumsal güvenin tesisidir. Toplumsal güven, hem devlet ve vatandaş arasında hem de yıllarca süren savaş sonucu değişik görüşler geliştirmiş halklar arasında oluşturulmak zorundadır.

KONDA'nın Haziran 2012'de Türkiye çapında yaptığı bir çalışma göstermiştir ki toplumda ötekileşme çeşitli boyutlarda yaşanmaktadır ve bireyler "öteki" olarak tanımladıklarını birbirine değil medyadan gördükleri imajlarıyla tanımaktadırlar.⁶ İzmir'de yapılan bir çalışma, Türklerin ve Kürtlerin birbirlerine karşı olumsuz tanımlamaların çokluğuna işaret etmektedir. Mesela çalışmada açık uçlu olarak iki kesime birbirleri hakkında "Türk/Kürt denince aklınıza gelen ilk üç şey nedir?" diye sorulmuş, soruya cevap verenlerin Türklerin yüzde 40'ı "Kürt" denince aklına "cahil, eğitimsiz, kaba, kültürsüz ve geri" gibi sıfatların geldiğini belirtmiştir. Kürtler ise Türkler hakkında daha çok milliyetçiliğe referans veren olumsuz sıfatlar sıralamıştır. Tüm bunlar, Kürt Meselesinde anayasal değişimler olsa, kurumsal yeniden yapılanma sağlansa bile gruplararası tanıma ve güven artırıcı çalışmalar olmadıkça toplumsal barışın sağlanamayacağına göstergesidir.⁷ Öte yandan yakın zamanda yaşanan Gezi parkı olaylarının gösterdiği önemli bir gelişme toplumun bir kesiminin medyanın yansıttığı "gerçeklerin" çarpıtılmış, halktan saklanmış ya da abartılı olabileceği gerçeği ile yüzleşmiş olmasıdır. Bu olaylara müteakip belki de ilk defa çoğu Türkün,

⁶ KONDA 2012. *Ocak-Mayıs Barometreleri*, İstanbul: KONDA.

⁷ Ok, E. *Are We Becoming More Distant?: Exploring the Nature of Social Polarization Along Ethnic Lines in the City of Izmir*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2011.

Kürtlerin acılı tarihi hakkında ne kadar da bilgisiz ve sağır olduklarıyla yüzleşme imkânı doğmuştur.

Türkiye'nin değişik bölgelerinde barış sürecinin ihtiyaçları farklılık göstermektedir. Tarihi farklı kesimlerin yaşadığı acılara sahip bir ülkede demokratikleşme süreci bu farklı tarihleri konuşma pratiklerinin önünü açacak şekilde şekillenmeli ve bu farklı ihtiyaçlara karşılık verebilmelidir. Yıkıcı ilişkiler yaşamış grupların tekrar birbirlerinin onurları ve meşruiyetlerini kabul eden yeni gruplar arası bir bağ kurmaları ancak “öteki”leştiren dillerinden sıyrılıp, farklı hikayelerini paylaşıp yeni bir gelecek hayal ettiklerinde mümkün olabilir. Tüm bunların olması için farklı toplumsal mutabakat modelleri farklı aktörlerle uzun süreli barış projeleri olarak düşünülüp planlanmalıdır. Barış süreci, Kürt meselesi ve aynı zamanda ötekileştirilen diğer tüm etnik, inanç, cinsiyet ve cinsel yönelim gruplarını kapsayacak çeşitlilikte ve çoğullukta adımlar belirlenmelidir.

3.1. KORKULAR, TEHDİTLER, ALGILAR

Barış sürecinin önündeki en önemli toplumsal engel, değişik kesimlerce yaşanan korkular ve algılanan tehditlerdir. Akil İnsanlar Heyeti'nin Türkiye'nin yedi bölgesindeki çalışmalarına bakıldığında bu korkuların çoğunun Kürtler ve Türkler tarafından barış sürecindeki beklenti farklılıklarından ve karşılıklı güvensizlikten kaynaklandığı kadar özellikle çatışmalı süreçte öğretilenlerin payının büyük olduğu görülmektedir. Örneğin, Türk kesiminin büyük korkusu olan “ülkenin bölünmesi” Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Kürtlerin çoğunun belirttiği bir istek değildir. Dahası, bu kesimler Türklerin korkusunun kaynağını da anlamadıklarını belirtmişlerdir. Öte yandan bazı konuların süreç içerisinde konuşulmaya başlanmasının bu korkuları tetikleyebileceğini göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Kürtler için çok önemli olan anadillerinin eğitimde ve hizmet sektöründe kullanılması talebi, örneğin Akdeniz Akil İnsan Heyeti'nin ziyaretindeki tartışmalarda, Kürtçenin Kürtler tarafından ikinci resmi dil olarak kabul edilmesi için bir talep algılanmış ve dolayısıyla “ülkenin bölünmesi” korkusu olarak izah edilmiştir. Benzer şekilde özerklik, eyalet sistemi gibi içeriği halk tarafından fazla bilinmeyen kavramlar da bu korkuları beslemektedir. Aslında farklı yönetim biçimleri olan bu kavramların, ulusal düzeyde öğretilerek tartışılması bazı korkuların aşılmasında bir kolaylık sağlayabilir.

Gene Akil İnsanların bölge raporları karşılaştırıldığında halkların karşılıklı olarak birbirlerinin milliyetçiliklerinden korktukları görülebilir. Bu yüzden barış sürecinde tüm kesimlerin milliyetçi düşünce ve dilden arınması, karşılardaki farklı kesimlerin korkularını tetikleyici beyanatlarda bulunmamaları sürecin daha az sorunlu ilerlemesine katkı sağlayacaktır. Türkler tarafından sıkça dile getirilen bir başka korku ise Sevr Paranoyası olarak adlandırılan ve değişik kesimlerce “dış mihrakların ülkemizi bölmek istediği” inancıdır. Her ne kadar bu korkunun tarihsel bir geçmişi olsa da, içinde bulunduğumuz sürecin bu perspektiften değerlendirilmesi atılacak adımları zorlaştıran ve birbirlerine karşı önyargılı olan kesimlerin birbirleriyle diyalogu önünde bir engel teşkil etmektedir. Bu korkuları bertaraf etmenin en kolay yolu şüphesiz ki liderlerin ve süreci yönlendirenlerin kullandığı dil olacaktır. Gene karşılaştırmalı bir analiz, her heyetin başta sorunlar yaşansa da farklı kesimlerin bir araya gelerek konuşması ve tartışmasının sürece olan desteği arttırdığı ve birbirlerini dinleme yolunda mesafe katledildiğini göstermektedir. Son olarak da sürecin

şeffaflaştırılması ve süreç içerisinde hükümetin bu korkuları tetikleyici söylem ve davranışlarda bulunmamaya özen göstermesi⁸, bu korkuların giderilmesi için önemlidir.

Kuzey İrlanda barış sürecinin mimarlarından, babası ve ağabeyi IRA tarafından yaralanmış İngiliz diplomat Jonathan Powell'ın, Sinn Fein'in lideri Garry Adams ve baş müzakerecisi Martin McGuinness'le Başbakanlık'ta, görüştiklerinde neler olduğuna dair anlattıkları, yıllarca birbirlerini düşman görmüş kesimlerin birbirlerinin hikayelerini karşılıklı olarak dinlenmesinin barış açısından önemine işaret ediyor: "Gerry ve Martin çok gergindi. Martin, toplantıyı yapacağımız odaya girdiğinde havayı yumuşatmak için "Demek bütün hasarların başladığı yer burası..." diye bir espri yaptı. Ben de "Evet IRA havan topunu Başbakanlık bahçesine attığında şuradaki cam patladı ve kardeşim kendisiyle birlikte Başbakan John Major'ı masanın altına zor attı." diye karşılık verdim. Dehşete kapıldı Martin. Çünkü o aslında 1922'de Başbakan Lyod George ve Michael Collins arasında imzalanan İrlanda Kurtuluş Savaşı'nı bitiren ve İrlanda iç savaşını başlatan anlaşmadan söz ediyordu. Bense onun 1991'deki IRA'nın Başbakanlık eyleminden söz ettiğini sanmıştım. O gün anladım ki iki tarafın olaylara yaklaşımı, tarihi okuması çok farklı olabiliyor. Ama o günün sonunda aynı dili konuşmaya başlamıştık."⁹

Kuzey İrlanda örneğinde olduğu gibi, barış sürecindeki en büyük engel korku, algı ve tarihsel belleklerdeki farklılık ve bu farklılıkların dinlenmemesi, konuşulmamasıdır. IRA tarafından babası ve ağabeyi yaralanan Jonathan Powell, o gün Adams ve McGuinness'in elini sıkmayarak tavrını sembolik olarak ortaya koyduğunu ama bugün geriye baktığında pişmanlık duyduğunu, tavrının darkafalılık olduğunu söylüyor ve ekliyor: "İki tarafta da kurbanlar varken affetmek kolay değil ama benden çok daha kötü durumda olanlar bile bunu zaman içinde başardı."¹⁰ Elbette ki affetme, kişisel bir seçim olarak bırakılmalıdır ve barışın olmazsa olmazı değildir. Fakat Powell'ın verdiği örnekten yola çıkarak Kürt Meselesi'nde de benzer bir şekilde farklı kesimlerin birbirlerini hikâyelerini dinlemesi, barış için gerekli toplumsal empatiyi üretme yolunda bir adım sağlayabilir.

3.2. BARIŞ SÜREÇLERİNDE TOPLUMSAL KUTUPLAŞMA

Kürt Meselesinde çoğu kez göz ardı edilen önemli bir sorun, barış sürecinin toplumsal kutuplaşmayı ortadan kaldıracak girişimleri kapsamaması ve barışı toplumun tüm kesimlerinin benimsemesini sağlayacak projelerin gerçekleştirilmemesi olarak görülebilir. Ocak 2013'de kurulan ve 63 kişiyle 7 bölgede çalışan *Akil İnsanlar Heyeti* raporları Kürt halkının barış önünde gördüğü engellerden birinin Türklerin, Kürt coğrafyasında yaşanan hak ihlalleri ve acılardan bîhaber olmaları olduğunu göstermektedir. Örneğin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Heyeti'nin saptamalarına göre, "Kürtlere yapılanların Türkler tarafından anlaşılması ve hazmedilmesi, barış sürecinin

⁸ Örneğin, çeşitli Akil İnsanlar Heyeti raporları, süreç içerisinde resmi kurumların tabelalarından TC ibaresinin silinmesinin bu korkuları tetiklediğini belirtmişlerdir.

⁹ Başaran, E. "Jonathan Powel, IRA Barışının Yaratıcı Beyni," 4 Kasım 2010 (<http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=1027263>).

¹⁰ Ibid.

hayati parçalarından biri olarak görülmektedir.”¹¹ Gene Çelik, Bilali ve Ok’un İzmir’de birbirleriyle çok fazla temasta bulunmadan yaşayan Kürtler ve Türkler ile yaptığı çalışmaya göre, bu iki kesim Kürt Meselesi’ni çok farklı tanımlamaktadırlar.¹² Aynı çalışma, çoğu kişinin tarafından söylenen “Türkler ve Kürtler arasında sorun yoktur” iddiasını da ne yazık ki desteklemeyecek veriler taşımaktadır. Çalışma, İzmir’deki Kürtlerin Türklere karşı imgesel çıkarımının barbar (yani kendilerine karşı yüksek derecede tehdit içeren, daha güçlü ve kültürel olarak daha aşağıda) olduğunu, Türklerin imgesel olarak Kürtleri hilekâr (kendilerine karşı yüksek derecede tehdit kaynağı, fakat kültürel ve sahip oldukları güç açısından daha aşağı konumda) gördüğünü göstermektedir.¹³ Sorunun değişik gruplarca farklı tanımlanması, bir kesimin acılarının diğer bir kesimce bilinmemesi ve/veya bilinmek istenmemesi, gruplararası kuvvetli olumsuz imgelerin varlığı, barış sürecinin hızlansa bile toplumsal bir zemine oturmayacağı ve en ufak bir tökezlemede tekrar şiddete dönebileceğinin göstergesidir.

Bu yüzdendir ki kalıcı barış ve toplumsal mutabakat için değişik kesimlerden taraflar bir araya getirilmeli, barışçıl ve güven verici ilişkiler kurmaları yeniden sağlanmalıdır. Kürt Meselesi bağlamında *Akil İnsanlar Heyeti*, ilk defa yaşanan acıların toplumsal seviyede dinlenilmesi adına önemli bir süreci başlatmıştır. Fakat kuruluş amacı, kendilerine verilen kısıtlı zaman ve yapısından dolayı bu heyet, farklı kesimleri belli bir çalışma kapsamında bir araya getirerek birbirlerini dinlemelerini sağlayamamıştır. Bu heyetten Doğu Anadolu Bölgesi’nde çalışan grup farklı kesimlerin birbirini dinlemesiyle ilgili aşağıdaki gözlemde bulunmuştur:

Farklı düşünen çevrelerin bir araya getirildiği toplantılarda karşılıklı görüşlere tahammül etme seviyesinin yükseldiği görüldü. Ve bu ortamlarda çözüm sürecini destekleyen optimum olumlu sonuçlar çıktı. Gittiğimiz her yerde toplantılara katılanlar ilk kez birçok farklı çevreyle bir araya geldiklerini ifade etti ve bunun anlamlı ve önemli olduğu vurgulandı.¹⁴

En önemli geçmişle yüzleşme yöntemi, bu farklı düşünen kesimlerin bir araya getirilerek 30 küsur yıllık geçmişte yaşanan acıların konuşulabileceği ve dinlenebileceği bir ortamın oluşturulması olmalıdır. Bu da ancak güven artırıcı çalıştayların ve diyalog seminerlerinin yapılmasıyla olur. Bu tür çalışmalar Akil İnsanlar Heyetinin çalışmalarından farklı olarak, yıllarca farklı ülkelerde çatışma çözümü üzerine pratikte çalışmış akademisyenler ve uzmanlar tarafından geliştirilmiş özel metotlar yoluyla ve uzun süreli olarak planlanarak yapılmalıdır. Türkiye’de özellikle 2010 sonrasında çok az da olsa buna benzer birkaç sivil toplum projesi hayata konmuş, fakat bunlar uzun soluklu olamamıştır. Bu projelerin uzun soluklu olabilmesi için bu metodu bilen bir ekiple, liderlerin bu konuda iradesini arkasına almış projeler geliştirmek gerekmektedir.

¹¹ UKAM. Akil İnsanlar Heyet Raporları. İstanbul: UKAM Yayınları, 2014, s. 20.

¹² Ayşe Betül Çelik, Rezarta Bilali ve Ekin Ok, “Psychological Asymmetry in Minority-Majority Relations at Different Stages of Ethnic Conflict,” *International Journal of Intercultural Relations*, Cilt 43(B), 2014.

¹³ Ibid.

¹⁴ UKAM, ibid, s. 39.

Aslında başarılı toplumsal mutabakat süreçleri bu değişik modelleri çeşitli seviyelerde ve farklı aktörleri bir araya getirerek işletebilen süreçlerdir. Çünkü toplumsal travmayı atlatmak bir yandan geçmişle yüzleşmek ve onu geride bırakmayı gerektirirken bir yandan da yeni ve daha güzel bir geleceği hayal etmeyi gerektirir.

3.3. BARIŞ SÜRECİNDE MEDYA VE EĞİTİM

Toplumsal güvenin tesisi, toplumdaki değişik grupların birbirini tanıması ve karşılıklı yanlış algıların bertaraf edilmesinde medyanın rolü hiç de azımsanmayacak düzeydedir. Daha önce özellikle Kürtlerin acılarının Türkler tarafından anlaşılmadığının onlar üzerinde yarattığı olumsuz etkilerden bahsetmiştik. Yapılan akademik çalışmalar¹⁵ ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Akil İnsanlar heyetinin gözlemleri göstermektedir ki *Şefkat Tepe, Sakarya Fırat, Kurtlar Vadisi* ve *Tek Türkiye* benzeri TV dizilerinden Kürtlerin resmedilişi, Türkiye genelinde Kürtler hakkında olumsuz algıların oluşumunu ya da pekiştirilmesini desteklemektedir.¹⁶ Aynı şekilde liderlerin medya yoluyla yayılan sert dilleri de barış sürecinin yarattığı olumlu ortamı zedelemektedir.

Ne yazık ki tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de şiddet haberleri medyada ilk sayfalarda yerini alırken, barışa dair haberler göz ardı edilmektedir. Bu ise, toplumların birbirlerine karşı olumsuz düşüncelerini güçlendirmekte, yeni ve daha barışçıl bir ortamda birbirlerini dinlemenin mümkün olmadığı izlenimi yaratmaktadır.

Medyanın barış sürecinde denetlenmesi ve birkaç Akil İnsanlar Heyet raporunun da işaret ettiği nefret söylemiyle mücadelenin yasalaştırması bu açıdan önemlidir. 2009’da hazırlatılıp yürürlüğe geçirilmeyen “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kanun Tasarısı” taslağının bir an önce uygulamaya geçirilmesi, toplumsal algının olumlu yönde evrilmesi için gerekli zemini hazırlayabilir. Son olarak altını önemle çizmemiz gereken bir konu da ders kitaplarında halen mevcut olan ötekileştirici, ayrımcı dilin terkedilmesidir. Ders kitaplarının ve müfredatın “Anadolu’da yaşayan halkları görmezden gelen, onları görünmez kılan ve hatta onları düşmanlaştıran ve ötekileştiren anlayıştan¹⁷” arındırılması, toplumlar arası güvenin sağlanması ve kalıcı kılınmasında uzun zamana yayılacak ama kuvvetli bir zemin sağlayacak temeli oluşturacaktır.

3.4. TÜRKİYE’NİN ÇOĞULCU YAPISI VE BARIŞ SÜRECİ

Barış, sadece Kürt ve Türklerin birbirlerine karşı güveninin arttırılması, önyargıların değiştirilmesi ve korkuların azaltılmasını değil, toplumdaki tüm bireylerin kimlik haklarının güvence altına alındığı bir düzenin kurulmasını da gerektirir. Bu açıdan bakıldığında Aleviler, Ermeniler, Süryaniler, Yezidiler, Araplar, Lazlar ve Türkiye’nin tüm farklı kimliklerinin kültürel haklarının süreç içerisinde demokratik

¹⁵ Başer, Zeynep ve Çelik, Ayşe Betül (2014). “Imagining Peace in a Conflict Environment: Kurdish Youths’ Framing of the Kurdish Issue in Turkey and Their Peace Imaginations,” *Patterns of Prejudice*, Vol. 48, No.3

¹⁶ UKAM, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Akil İnsanlar heyet raporları.

¹⁷ UKAM, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Akil İnsanlar heyet raporları.

bir zeminde kabulü, temsili ve korunması önemlidir. Devletin geçmişiyle yüzleşirken bu kesimlere yapılan zulmün kabulü ve onarılması, vatandaşların kendi devletleriyle barışması ve barışçıl yeni bir ilişki kurmasını sağlayacaktır.

Özellikle Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde Akil İnsanlar Heyetine sundukları barış istekleri kendi kültürel hakları kadar beraber yaşadıkları Alevi, Süryani ve Yezidilerin haklarının tanınmasını da içermektedir¹⁸ ve bahsi geçen gruplar arası ilişkilerin yeniden şekillenmesi açısından önemlidir. Örneğin, Güneydoğu Anadolu bölgesi Akil İnsanlar raporunda Süryaniler bu süreçte, devletin camiye çevrilen kiliselerinin iadesini ve 1990'lı yıllarda 40'a yakın Süryani'ye karşı işlenen faili meçhul cinayetlerin aydınlatılmasını, diasporadaki Süryanilerin dönüş koşullarının sağlanmasını, dilleri üstündeki yasakların kaldırılmasını ve TRT'de Süryanice yayın yapılmasını isterlerken, Yezidiler, toprak iadesi, kendilerine karşı ayrımcı dilin terkedilmesini ve yurtdışındaki Yezidilerin yurda dönmelerinin imkanının sağlanmasını istemektedirler. Bu örneklerde görüldüğü üzere iki farklı kesimin tarihsel olarak yaşadıklarında benzerlikler (baskıcı kimlik politikaları sonucu terkedilen topraklar, dil üzerinde baskı, diasporanın geri dönüşünde yaşanan zorluklar vb.) ve barış sürecinden benzer talepleri vardır.

Öte yandan çatışmalı süreçte, şiddet kullanan her aktör, farklı kesimler üzerinde korku yaratmıştır. Bu açıdan Güneydoğu Anadolu'daki Arapların PKK'nın kendilerine karşı baskı uygulayacağına dair endişelerin giderilmesi de kalıcı barışın sağlanması açısından önemlidir.¹⁹

Karşılaştırmalı Akil İnsanlar Heyet raporları şaşırtıcı ve sevindirici bir sonuca da işaret etmektedir: hemen hemen tüm bölgelerde barış ve demokratikleşme sürecinde "mağdur edilmiş tüm grupların [Aleviler, başörtülüler vb.] sorunlarının ele alınması"²⁰ gerekliliği ortaya konulmuştur.

Karadeniz Bölgesi Akil İnsanlar Heyeti'nin bir tespiti, hem barış sürecine desteği etkileyen şartlardan birini hem de kalıcı barışın sağlanması açısından ortaya koyabileceğimiz bir öneriyi göstermektedir. Heyet, "farklı dillerin konuşulduğu, değişik kültürlerin bir arada yaşadığı ve dışarıdan göç alan iller(in), daha homojen yapıya sahip illere nazaran süreci daha sağlıklı biçimde" değerlendirdiği ve "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu görmüş, oralarda bulunmuş ve çalışmış olanlar(ın), sorun ve çözüm ile ilgili daha gerçekçi ve sağlıklı değerlendirme" yaptıkları izleniminde bulunmuştur. Bu da göstermektedir ki, Türkiye'de kalıcı barış ancak birbirleriyle ilgili önyargı ve yanlış bilgilere sahip, birbirini tanımayan kesimlerin katılımıyla gerçekleşebilir. Çoğulcu bir anlayışla farklı kesimlerin bir araya gelmesi barışçıl bir toplumun oluşturulmasının temel şartıdır. Gene bu bağlamda, barış sürecinin sadece PKK-Öcalan-devlet görüşmeleriyle sınırlı tutulmaması ve diyalog zemininin genişletilerek yerel düzeylerde bu diyalogların devam ettirilmesi, barış sürecine sivil kanaat önderlerinin katılması azami önemdedir.

¹⁸ UKAM, ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ UKAM, Akdeniz Bölgesi Akil İnsanlar Heyet Raporu

Süreç boyunca siyasi aktörlerin Alevi ve Ermenilerle ilgili bazı açıklamaları geleneksel devlet yaklaşımının ötekileştiriciliğini ve ikircikliliğini yansıtmaktadır. Barış sürecinde hükümetin Alevilere yönelik ayrımcı söylemi ve Aleviler için sembolik değeri olan bazı tarihi referansların ötekileştirici şekilde kullanılması Alevilerin tepkisine neden olmuştur. Ayrıca, Sünni merkezli siyasi yaklaşım Alevilerin inanç çoğulluğunu yok saydığı gibi çoğulcu seküler toplum adının önündeki önemli bir engeldir. Diğer yandan, Abdullah Öcalan'ın süreç sırasında yayınlanan mektubunda Ermeni soykırımına referans vermesi Ermeniler tarafından olumlu bir şekilde karşılanmıştır. Ancak, Öcalan'ın mektubunda Kürtlerin soykırımdaki sorumluluğuna yeterince yer verilmemesi Ermeni çevrelerce eleştirilmiştir. Ermeniler tarafından eleştirilen diğer bir nokta Öcalan'ın mektubun akabinde KCK Yürütme Konseyi Üyesi Mustafa Karaca'nın Ermenilerden bahsederken Ermenilerin süreci baltaladığı yönündeki açıklamaları ve bu açıklamalarda kullandığı 'uluslararası bağlantı', 'lobi' gibi kelimelerin Ermenileri hedef göstermesidir. Ermeniler bu gibi bir yaklaşımın yıllardır ötekileştirici devlet söyleminin devamı olduğunu vurgulamışlar ve Ermenilerin hedef gösterilme ihtimaline dikkat çekmişlerdir. Sürecin sadece ilgili taraflar açısından değil, aynı zamanda Türkiye'de yaşayan çeşitli dini, etnik ve farklı grupların ayrımcılığa uğramadan, ötekileştirilmeden yürütülmesi barışın kalıcılığı için önkoşuldur.

3.5. KADINLAR VE BARIŞ SÜRECİ

Milliyetçilik, militarizm ve bizzat savaşın kendisi ataerkil zihniyetle cinsiyetlendirilmiş süreçlerdir. Bu cinsiyetlendirmede erkek ve kadınlara verilen görevler hiyerarşi içerisinde yer almaktadır. Her ne kadar her iki cinsiyet de milliyetçi ve militarist anlayışla ötekileştirilmeye maruz kalsalar da, kadınlar özellikle savaştan doğrudan ve dolaylı olarak katmanlı ve erkeklerden farklı bir şekilde etkilenmektedir. Savaş sırasında uğradıkları bedensel zararların yanı sıra savaş sırası ve sonrasında militarizmle içselleştirilmiş şiddet ortamında karar mekanizmalarında yer alamamakta ve kendilerinin ve ailelerinin yaşamlarını devam ettirebilmek için oldukça zor koşullarda çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla savaşa, ırkçılığa, ayrımcılığa dayanan sebeplerin ortadan kaldırılmasında da ataerkil zihniyete karşı, cinsiyet duyarlı bir perspektif önemlidir. Bu perspektif doğuştan kadın olmakla değil, şiddet ortamında kadının nasıl ötekileştirildiğini gören bir bakış açısıyla olabilir. Bu ise kadınların barış süreçlerine sadece "cinsiyetleri" üzerinden dahil olmalarını değil, kadınların sorunlarının feminist bakış açısıyla ele alınmasını gerektirir.

BM Güvenlik Konseyi 1325 no.lu kararı (2000)²¹, kadınları çatışmaların yalnızca kurbanları (bir savaşıma aracı olarak şiddet ve tecavüz de dahil) olarak gören bakış açısından onları çatışmaların çözülmesi, barışın inşası ve korunmasında erkeklerle eşit şartlarda görev alan aktörler olarak gören bakış açısına geçişin önemini altını çizmektedir. Ne yazık ki bu karara imza atmış Türkiye şu ana kadar bu kararın uygulamasına dair hiçbir adımda bulunmamıştır. Oysa bu karar, sonrası BM Güvenlik Konseyi'nce onaylanmış Ulusal Hareket Planı²², hem kadınların

²¹ BM Güvenlik Konseyi (S/RES/1325) nolu kararı, 30 Ekim 2000.

²² BM Güvenlik Konseyi (S/PRST/2004/40) ve (S/PRST/2005/52) nolu kararları. Bu kararlara dayanarak, şu ana kadar 48 ülke Ulusal Hareket Planlarını uygulamaya koymuştur (Referans için bakınız: <http://www.peacewomen.org/naps/list-of-naps>)

sorunlarının siyasa yapımına yansması hem de barış sürecinde kadın temsilinin artması açısından gerekli bir adımdır.

De la Rey ve McKay'ın 2006'da 16 Güney Afrikalı kadın liderle yaptığı çalışma, kadınların barışı uzun bir yol olarak gördüklerini ve bu yolun sonunda insanların ana ihtiyaçlarının karşılandığı, yani yapısal barış ortamının oluşturulduğu bir dünya olarak tanımladıklarını ortaya koyuyor.²³ Gene çok önemli bir nokta olarak, bu kadınlar barışı kadın ve erkeklerin birbirleriyle nasıl bağ kurduklarının anlaşılması üzerine bir süreç olarak da tanımlıyorlar ve toplumdaki kadına yönelik şiddetin de ortadan kaldırılmasını kalıcı barışı sağlayacağı yönünde hem fikirler. Dolayısıyla, kadınların kadın sorunlarını temsilen barış sürecine aktif katılımı, sadece silahların sustuğu bir dünyanın ötesinde eşitsizlikleri gidererek yapısal barışın sağlanabileceği bir dünyayı hayal edebileceğimiz ufuklar açma potansiyeline sahiptir.

Türkiye'de diğer sivil toplum hareketleriyle kıyaslandığında görece olarak kuvvetli olan kadın hareketinden bir grup kadın BİGK (Barış için Kadın Girişimi) adı altında örgütlenerek tabandan çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Barış sürecinin sadece siyasi değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde yürütülmesinin gerekli olduğu bu dönemde bu önemli bir adımdır. Kadınların sürece katılması ve talepleriyle ilgili BİGK'in yayınladığı raporlar ve çalışmalar yol gösterici olacaktır. Bu raporda anayasal değişiklikler, hakikat komisyonu ve insani güvenlik reformlarının cinsiyet merkezli ele alınması gerektiğine değinilmiş ve kadınların tüm bu süreçlere aktif katılımının gerekliliği vurgulanmıştır.

Barış sürecinde kadınların barışa katılımı ile ilgili yaklaşım ikirciklidir. Bir yandan hem Akil İnsanlar Heyet raporlarında hem de sivil toplum çalışma ve raporlarında kadınların sürece dahil edilmesi gerektiği vurgulanmakla birlikte gelinen noktada kadınların katılımı hem sayıca hem de nitelik olarak çok azdır. Akil insanlar heyetinin raporlarında, il ziyaretlerinde kadınların katılımının çok az olduğu ortaya konmuş, bunun sebebi olarak Karadeniz Bölgesi heyeti kadın sivil toplum kuruluşlarının ve Akil İnsanlar Heyetindeki kadınların sayıca azlığına işaret etmişlerdir. BİGK'in *Akil İnsanlar Heyeti*'nde bulunan 12 kadın ile yaptığı toplantıda, heyette bulunan kadınlar, bölgelerinde kadınlarla özel görüşme yapmak için çaba sarf edeceklerini belirttilerse de BİGK bunun gerçekleşmediğini ve birçok bölgesel komisyonun kadınlarla ayrı görüşme yapmadığını saptamıştır. Hükümet Akil İnsanlar Heyeti'nin raporlarını açıklamamış olsa da, raporlar Heyet'te bulunanlar tarafından kamuoyu ile paylaşılmıştır ve cinsiyet dağılımındaki eşitsizliğin raporlara da yansımış olduğu görülmüştür.²⁴

Diğer yandan, barış sürecinde her ne kadar "Analar ağlamasın" söyleminin şiddeti azaltmak için bir yöntem olduğu düşünülse de kadınların bu süreçteki rollerinin sadece annelikle sınırlandırılması milliyetçi ve militarist zihniyeti yeniden üretmektedir. Anneler dışında kadınların sürece desteğinin azımsandığı ve toplumlar arasında empati kurmada kadınlarının rolünün yadığı bir gerçektir. Çatışmalı süreçlerden hem erkeklerden daha farklı etkilenmiş hem de barışa farklı yaklaşımlar

²³ De la Rey, C. Ve S. McKay. "Peace as a Gendered Process: Perspectives of Women Doing Peacebuilding in South Africa," *International Journal of Peace Studies*, Cilt 7, No.1, 2006.

²⁴ BİGK Rapor 2013:12.

getirebilecek kadınlar bu sürece daha aktif ve daha fazla eklemlenmesi, barışın sağlanması ve kalıcı kılınması için çok önemlidir. Bu bağlam başka önemli bir nokta da zorunlu göç mağduru, faili meçhullerin eşleri ve benzeri çatışmalardan doğrudan etkilenmiş kadınların barış sürecinde isteklerinin dinlenmesi ve mağduriyetlerini giderici siyasaaların yapımıdır.

Ayrıca, militarist şiddet ortamında LGBTİ bireylere yönelik ötekileştirilmeler daha da görünmez olmaktadır. LGBTİ bireyler içselleştirilmiş homofobiye, ayrımcılığa ve hatta hayatlarını tehdit edecek şiddete maruz kalmaktadırlar. Süreç ele alınırken kalıcı barışın sağlanması için adımların cinsel yönelime duyarlı olması önem taşımaktadır.

3.6. BARIŞ SÜRECİ VE GENÇLİK

Toplumda gittikçe artan kutuplaşma ve on yıllardır süren savaş ortamı, kaçınılmaz olarak genç kesimlere de olumsuz olarak yansımaktadır. Farklı kimlikli gençler “öteki” gördükleri kesimlerden gençler hakkında bilgi sahibi olmayı, konuşmayı hatta aynı ortamda olmayı reddedebilmektedirler. Türkiye’nin batı ve doğusundaki Kürt gençlerinin sorunlarında benzerlikler kadar farklılıklar da vardır.

Batı’daki ulusalcı eğilimler Kürt meselesinin baştan milliyetçi bir söylemle ele alınmasına neden olmakta ve bu yaklaşım gençleri de etkilemektedir. Örneğin, Güneydoğu’daki gençlerin barış adına en büyük hayalleri kendilerini ötekileştiren ve kriminalize eden Türklerin, kendi coğrafyalarını ziyaret edip onları anlamaya başlamasıdır.²⁵ Özellikle Kürt olmayan gençler öteki olarak konumlanmakta ve önyargılarla ötekileştirilmektedirler. Bu da, var olan şiddet yaklaşımı ve çatışma zihniyetinin nesiller arasında kemikleşmesine neden olmaktadır.

Ayrıca, barış süreci ve sonrasında bölgedeki gençlerin eğitime önem verilmesi barışın inşası ve kalıcılığı açısından gereklidir. Bu istek, örneğin Kürtlerin çoğunlukta olmadığı fakat zorunlu göç mağduru Kürtlerin yaşadığı Akdeniz Bölgesi’nde de ifade edilmiştir. Öte yandan ne yazık ki hem bazı Akil İnsanlar Heyet raporları²⁶ hem de bazı kamuoyu çalışmaları²⁷ göstermektedir ki özellikle lise ve üniversiteli gençlerin (veya eğitim seviyesi yüksek kesimlerin) Kürt meselesine dair dilleri, daha az eğitilmiş kesime göre daha keskindir. Bu da, eğitim sisteminin milliyetçi söyleminin gençleri etkilediğini ve ötekileştirmeyi pekiştirdiğini göstermektedir.

İçine doğup büyüdükleri ortamdaki ayrımcı söylem, şiddet ve ölümlerin devam etmesi özellikle Güneydoğu’daki gençlerin barışa olan inancını sarsmıştır. Aynı zamanda, Güneydoğu’daki altyapı, eğitim, sağlık gibi konulardaki yetersizlikler, savaş ortamının getirdiği ekonomik zorluklar, işsizlik ve geleceğe ilişkin kaygılar gençlerin önceki kuşaklardan daha radikal adımlar atmasına neden olabilmektedir. Bu gerçekliğe dikkat çekmek amacıyla Kürt hareketinin mevcut siyasi aktörlerinin bazıları “kendilerinin diyalog kurulacak son kuşak” olarak nitelendirilmektedir. Ancak,

²⁵Başer, Z. Ve A. B. Çelik. “Imagining Peace in a Conflict Environment: Kurdish Youths’ Framing of the Kurdish Issue in Turkey and Their Peace Imaginations,” *Patterns of Prejudice*, Cilt 48, No.3, 2014.

²⁶ UKAM, Karadeniz Bölgesi ve Marmara Bölgesi Akil İnsanlar Heyet Raporları

²⁷ KONDA, Temmuz 2012 Barometresi

bu yaklaşım, farklı talepleri olan bu kuşak ve gençler arasında da kopuşa neden olabilmektedir.

Gençlerin korkularını anlamak, yaşadıkları koşulların iyileştirilmesi yönünde adım atmak ve eğitimlerinde ötekileştiren malzeme ve metotların araştırılıp, bunları bertaraf edilmesi için çalışmalara gereksinim vardır.

Barış süreci geldiği nokta itibarıyla ne yazık ki hala barışın toplumsallaşması açısından önemli adımları atmakta büyük ölçüde eksiklikler taşımaktadır. Akil İnsanlar Heyeti'nin bu meselenin tarihinde ilk defa toplumsal beklentiler, korkular ve hayallerin konuşulması adına önemli bir gelişme olmakla birlikte yukarda da tartışıldığı üzere belli formatta belli sorunları aşmak için bir iradeyle kurulmamış olması, uzun süreli çalışmaması, raporlarının kamuyla paylaşılıp tartışma zeminlerinin geliştirilmemesi ve en önemlisi raporlarının işaret ettiği toplumsal sorunlara yönelik çalışmaya dair bir iradenin gösterilmemiş olması açısından zayıf kalmıştır. Dahası, her barış sürecinde öne çıkan kadın ve gençlerin sorunlarının nasıl çözüleceği ve sürece nasıl dahil edilecekleri, çatışmalı süreçte zedelenen birey-devlet, toplum-devlet ve gruplarası ilişkilerin nasıl yeniden tesis edileceğine dair yolda görülen bir çalışma iradesi de bulunmamaktadır. Barışın tesisi ve kalıcılığı açısından bu konularda ısrarcı olmak azami önemdedir.

IV. BÖLÜM

BARIŞ SÜRECİNDE İNSANİ GÜVENLİK

Evren Balta

Raporun bundan önceki bölümlerinde çözüm sürecinin hukuki süreç ve mekanizmalara odaklı bir biçimde ilerlediğini belirtmiştik. Barışın toplumsallaşmasına vurgu yaptığımız bölümde, barış sürecinin sadece liderler seviyesiyle sınırlı kaldığı ve temel “barış” mekanizması olarak sadece formel görüşmeler ve hukuki süreçlere vurgu yapıldığı durumlarda barışın önemli bir ayağının eksik kalmış olacağını ifade etmiştik. Buradan yola çıkarak kalıcı bir barışın hem kurumların demokratikleşmesini ve müzakerelerin sürmesini içerdiğini ama hem de devletle toplum ve de halklar arasında güven duygusunun yeniden tesis edildiği ve adaletin teslim edildiği bir toplumsal değişim gerektirdiğini söylemiştik. Bu bölüm kalıcı bir barışın en önemli ayaklarından olan hayatta kalma ve “gündelik yaşamın acı veren ve beklenmedik şekillerde aksamasından” korunma hakkına odaklanacak.²⁸ Nitekim uzun yıllar süren bir çatışmanın sona ermesi ancak o çatışmanın yarattığı geniş ve büyük insani krizlerin yaralarının sarılması ve yenilerinin ortaya çıkmasını mümkün kılan koşulların ortadan kaldırılmasıyla mümkündür.

4.1. HAYATTA KALMA VE ŞİDDETSİZLİK

İnsani güvenliğin en önemli boyutlarından biri hayatta kalabilme ve şiddetsiz bir yaşam sürdürebilme hakkıdır. Çatışma süreçleri her şeyden önce ve ilk olarak kişilerin hayatta kalabilme hakkını ellerinden alır. PKK-Devlet arasındaki çatışmanın başladığı 1984 yılından bu yana ölü sayısı 40 bin olarak tahmin edilmektedir.²⁹ Hafıza Merkezi'nin kesinleştirmedeği listeye göre çatışmaya bağlı insan hakları ihalelerine bağlı olarak üzere 1387 kişi kaybedilmiştir.³⁰ Bunun yanı sıra işkence gibi insanın vücut bütünlüğünü zedeleyen en temel insan hakları ihlalleri son derece yaygın bir biçimde uygulanmıştır.

International Crisis Group Temmuz 2011-Araık 2012 tarihleri arasında çatışmaya bağlı ölüm oranlarının 1999'dan beri görülen en yüksek rakamlara ulaştığını ifade etmekteydi. ICG derlediği gayri resmi rakamlara göre, bu dönemde PKK ve Türkiye devleti arasındaki şiddete bağlı olarak 298'i asker, polis veya köy korucusu, 491'i PKK'lı, 89'u sivil olmak üzere en az 880 civarında insan ölmüştür.³¹ PKK ve devlet

²⁸ United Nations Development Program, *Human Development Report*, New York: Oxford University Press, 1994, 22.

²⁹ “28 Yıllın Acı Bilançosu”, Milliyet Gazetesi, 16 Ağustos 2012, <http://siyaset.milliyet.com.tr/28-yilin-aci-bilancosu-35-bin-300-kisi-teror-kurbani-oldu/siyaset/siyasetdetay/16.08.2012/1581690/default.htm> [10.12.2014].

³⁰ Hafıza, Adalet, Hakikat Merkezi'nin zorla kaybetmelere ilişkin kesin olmayan veri tabanı kullanılarak hazırlanmıştır: <http://www.zorlakaybetmeler.org/>

³¹ Didem Akyel Collinsworth, “Demokratik Müzakere Yöntemleri”, *Kürt Meselesinin Çözümüne İlişkin Algular, Aktörler ve Süreç*, ed. Nihal Boztekın, (İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye

arasında müzakerelerin başlaması ve Mart 2013’de ilan edilen ateşkes bu artan şiddet olaylarını radikal bir biçimde azalttığı için son derece olumludur. Ateşkesin ve buna bağlı olarak yaşanan şiddetsizliğin bölgedeki güvenlik algısını olumlu yönde etkilemiş olmasına rağmen, çatışmanın başka alanlara kaydığına dair izlenimler de mevcuttur.

Barış süreci devam ederken kalekol inşaatlarının yapımına devam edilmesi bölgede önemli bir gerginlik nedeni olmaya ve barış sürecini olumsuz bir biçimde etkilemeye devam etmiştir. Bu inşaatların devam etmesi sonucu çıkan olaylara örnek olarak Lice ilçesinde yaşananlar verilebilir. 29 Haziran 2013’te Diyarbakır’ın Lice ilçesine bağlı Kayacık köyünde bulunan jandarma karakolunun yıkılarak yerine “kalekol” yapılmasına karşı çıkan bir grup ile güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmada 1 kişi hayatını kaybetmiştir. Yine aynı ilçede 8 Haziran 2014’de karakol inşaatını protesto eden ve şehirlerarası karayolunu ulaşıma kapatan göstericilere askerin müdahalesi sırasında silahla vurulan 2 kişi hayatını kaybetmiştir. Polisin gösterilere şiddetle müdahalesi gösterilerin başka kentlere sıçramasına ve uzun süren sokak olaylarına neden olmuştur. Kolluk kuvvetlerinin toplumsal gösterilere müdahale sırasında başvurduğu orantısız/aşırı/ölçüsüz güç kullanmaması bölgede barışın önemli bir koşulu olarak öne çıkmaktadır.

Yerel yönetimlerin ve bölge halkının kimi itirazlarına rağmen bölgede devam eden baraj yapım çalışmaları başka bir gerginlik kaynağı olmaya devam etmektedir.³² Barajların bir alternatif yaratmadan halkın geçimlik ekonomisinin değiştireceğini ve yeni göç hareketleri yaratacağını iddia etmektedir. Baraj çalışmalarının “iktisadi” nitelikli olmadığı ama hükümetin PKK’nin geçiş yollarını kesmek için yaptığı “güvenlik barajlar”ı olduğu algısı da bölgede ayrıca yaygındır. Barajlara yönelik eylemler son yıllarda bölgede güvenliği tehdit eden önemli çatışma alanlarından biri haline gelmiştir. PKK’nin baraj inşaatlarında çalışan inşaat işçilerini tehdit etmesi, iş makinelerine zarar vermesi,³³ baraj yapımında çalışan mühendislerin kaçırması gibi eylemlerde bu gerilimi artırmaktadır. Bölgede görev yapan STK’lar baraj çalışmalarının barış sürecini de tehlikeye atabileceği konusunda hükümeti uyardıklarını. Tarafların baraj yapımı konusunda bölge halkının isteklerini dikkate alan bir uzlaşmaya varmalarının bölgedeki şiddeti azaltacak önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Bölgede artan gerginliğin önemli bir eşiği 6-7 Ekim Kobanê olaylarıdır. İŞİD’in Eylül 2014 yılında Kobanê’yi kuşatması ardından yaklaşık 60 bin kişi Suruç üzerinden Türkiye’ye girmek istemiştir. Hükümetin İŞİD’e yönelik sert tutum almadığı ve Suruç üzerinden Türkiye’ye girmeye çalışan kişilere hükümetin ayrımcı davrandığı iddiası geniş kitleleri harekete geçirmiştir. 6-12 Ekim 2014 tarihleri arasında Türkiye’nin pek çok iline yayılan olaylarda çatışmalar sonucu 50’ye yakın kişi hayatını kaybetmiştir.³⁴

Temsilciliği, 2013), http://tr.boell.org/sites/default/files/kurt_meselesinin_cozumune_iliskin_algilar-aktorler_ve_surec.pdf [10.12.2014].

³² “Bölgeden baraja itiraz: ‘İlsu, barışı tehdit ediyor’”, Radikal, 11 Aralık 2014, http://www.radikal.com.tr/cevre/bolgeden_baraja_itiraz_ilisu_barisi_tehdit_ediyor-1248970 [14.12.2014].

³³ “PKK iş makinelerini yaktı”, Doğan Haber Ajansı, 8 Haziran 2014, http://www.dha.com.tr/pkk-is-makinelerini-yakti_691453.html [10.12.2014].

³⁴ “6-7 Ekim’in Acı Bilançosu: 50 Ölü”, Hürriyet, 6 Kasım 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/27525777.asp> [10.12.2014].

Artan olayların ardından Diyarbakır'ın geneli, Batman ili, Mardin'in Dargeçit, Derik, Kızıltepe, Nusaybin, Mazıdağı, Ömerli, Savur ilçeleri ile Van'ın Erciş ve Siirt'in Kurtulan ilçesinde ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir.³⁵ 2495 kişi gözaltına alınmış ve 1/3'ü çocuk olmak üzere 700 kişi tutuklanmıştır. Olaylar sonrasında kentlere askeri sevkiyatlar artırılmıştır. Ayrıca Batı illerinden Hakkari, Şırnak, Batman, Diyarbakır, Mardin ve ilçelerine polislerin naklen atandığı ya da görevlendirildiği iddiaları dillendirilmeye başlanmıştır.³⁶ 6- 7 Ekim olayları sırasında artan gerilim bölgede etkisini devam ettirmektedir. 2014 yılının Aralık ayında Cizre'de başlayan ve içerisinde çocukların da olduğu pek çok kişinin hayatını kaybetmesi ile sonuçlanan olaylar bölgede gerginliğin devam ettiğinin ve bu gerginliğin polisiye yöntemlerle çözülmeye çalışıldığının bir göstergesi olarak okunmalıdır.

6-7 Ekim olaylarının çözüm sürecine iki önemli etkisi olduğu söylenebilir. İlki bu olaylar sonrasında çözüm sürecinde bölgesel dinamikleri göz önüne alma zorunluluğu kendini çok daha güçlü bir biçimde hissettirmeye başlamıştır. İkincisi, Kobanê eylemleri sırasında ve sonrasında yaşanan şiddet, bölgede yaşayanların hükümetin askeri/polisiye kontrol yöntemlerine arttırarak devam ettiği iddiası nedeniyle çözüm sürecine olan güveni zedelemiştir.³⁷ Kobanê olaylarının hemen sonrasında polisin yetkilerinin genişletildiği İç Güvenlik Paketi yasa tasarısının hükümet tarafından meclise sunulması bu güvensizlik iklimini destekler bir rol oynamıştır.³⁸

Gelinen aşamada kaynağı ne olursa olsun ve kimden gelirse gelsin (kolluk kuvvetlerinin uyguladığı şiddet de dahil olmak üzere) mümkün olan her yerde şiddetin durdurulması, her kesimin yaralarının sarılmasına destek verilmesi ve farklılıklara saygı gösteren yapıcı yöntemler konusunda toplumun desteklenmesi kalıcı barış için güçlü ve geniş bir zemin teşkil edecektir. Bölgede görev alan mülki idari amirleri ve emniyet mensuplarının çözüm süreci konusunda olumlu tutumuyla bilinen kişilerden seçilmesi, özellikle Lice, Cizre, Yüksekova gibi gerginliğin hızla çatışmaya dönüşebildiği bölgelerde her tür kamu görevlisinin çatışmaların barışçıl çözümünü konusunda bilgi ve deneyim sahibi olması, bu tür kamu görevlileri çatışma çözümünü konusunda meslek içi eğitim verilmesi barış sürecinin aksamadan ilerlemesi için ayrıca önemlidir.

4.2. SİLAHSIZLANMA, SİLAHLI BİRLİKLERİN DAĞITILMASI VE TOPLUMSAL YAŞAMA KATILIM (SDK)

Barış sürecinin en önemli gündem konularından biri silahsızlanma, silahlı birliklerin dağıtılması ve toplumsal yaşama yeniden katılımıdır. Silahsızlanma çatışmaya bağlı olarak silahlanmış grupların elindeki silahların toplanması ve kapsamlı bir silah denetim sisteminin geliştirilmesini içerir. Silahlı birliklerin dağıtılması bu silahlı grup mensuplarının bağlı buldukları askeri hiyerarşiden ayrılması sürecidir. Toplumsal

³⁵ “Altı İlde Sokağa Çıkma Yasağı”, Hürriyet, 8 Ekim 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/27344130.asp> [10.12.2014].

³⁶ <http://web.tbmm.gov.tr/gelenkagitlar/metinler/363633.pdf>

³⁷ İrfan Aktan, “Neler Olmuştu?” <http://tr.boell.org/tr/2014/11/13/neler-olmustu> [10.12.2014].

³⁸ “İç güvenlik paketi’ açıklandı”, Ntvmsnbc, 21 Ekim 2014, <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25545355/> [10.12.2014].

yaşama katılım ise dağıtılan birliklerin mensuplarının yeniden topluma entegrasyonudur.³⁹

Hiç kuşkusuz barış sürecinin en önemli hedeflerinden biri burada anılan ve çatışma süreci boyunca silahlanan bütün grupların (milisler de dahil olmak üzere) silahsızlanmasıdır, ama barış sürecini sadece silahsızlanmadan ibaret görmek sürece yönelik en önemli zaafardan biridir. Halihazırda barış sürecinde benzer bir zaaf gözlenmektedir. Hükümetin bizzat kendi ağzından barış sürecine yönelik temel başarı ölçütünün PKK'nin silahsızlanması olduğuna yönelik açıklamaları mevcuttur. Burada hemen vurgulanması gereken bir başka konu da çatışmasızlık ve SDK'nın aynı süreçlere işaret etmemesidir. 2013 yılından bu yana PKK ve güvenlik güçleri arasındaki doğrudan çatışmalar -kimi vakalar hariç- büyük oranda durmuştur. Ama çatışmaların durması topyekûn bir silahsızlanma ve silahlı birliklerin tamamen dağıtılması anlamına gelmemektedir.

Her ülkenin çatışma ve müzakere süreci kendine özgüdür; dolayısı ile her ülkenin bu özgüllükler çerçevesinde bir SDK programı oluşturması gerekir.⁴⁰ SDK programları daha önce El Salvador, Haiti, Mozambik, Doğu Timor, Liberya, Nikaragua, Somali gibi pek çok ülkede uygulanmıştır. Hepsinde kendine has özgüllüklere sahip olan SDK programlarının ortak noktası bütün bu ülkelerde güven artırıcı önlemlerin hayata geçmesinden sonra en son aşamada gerçekleşmiş olmasıdır. Çoğu örnek silahlı örgütlerin müzakereleri kendileri oyalamak üzere devam eden süreçler olarak görebildiğini ve silaha son garantilerini almadan veda etmediklerini göstermektedir. Mesela, Sudan'da SPLM/A, devletle bir çeşit siyasi güç paylaşımı garantisini olmadan ateşkes yapmayacağını belirtmiştir. Keza Guatemala'da da son aşamaya kadar süreç benzer şekilde ilerlemiştir. Nitekim çatışmasızlık barış süreçlerinin ilk safhalarında gerçekleşen bir hedef olmasına rağmen, SDK ancak barış süreçlerinde somut adımların atılması, karşılıklı güven artırıcı önlemlerin tesis edilmesi, hukuki çerçevenin oluşturulması ve işletilmesi ve toplumun barış sürecine hazırlanması ile mümkündür.

Tam da bu perspektiften bakıldığında PKK ve devlet arasındaki temaslarda silahsızlanma tartışmalarının neden kilitlendiği anlaşılabilir. 1999 yılından bu yana PKK militanlarının silahsızlandırılması, geri çekilmesi ya da teslim olması gibi çeşitli yöntemler denenmiştir. İlk olarak 1999 yılında PKK, Türkiye topraklarındaki silahlı güçlerini Abdullah Öcalan'ın kararı ile sınır ötesine çekmiştir. Sınır ötesine çekilme esnasında TSK düzenlediği operasyonlarla PKK'ye ağır kayıplar verdirmiştir. Cengiz Çandar'a göre PKK'nin Türkiye'deki güçlerini sınır ötesine çekmesinin gerekliliğini ve önceliğini vurgulayan çevreler, 1999'da yaşanan bu olayı göz ardı etmektedirler. 1999 deneyimi bugün aynı adımın atılmasının önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir.⁴¹ Toplumsal ve kurumsal bir hazırlık yapılmadan gerçekleştirildiği için olumsuz olarak sonuçlanan bir diğer deneyim ise 19 Ekim 2009'da Kandil dağı ve Mahmur Kampı'ndan gelen 34 kişinin Habur Sınır Kapısı'ndan Türkiye'ye giriş

³⁹ Ayşegül Elif Sofuoğlu, "Süreç Araştırma: SDE(DDR); Silahsızlanma, Demobilizasyon ve Yeniden Entegrasyon", <http://www.surecanaliz.org/article/s%C3%BCre%C3%A7-ara%C5%9Ft%C4%B1rma-sdeddr-silahs%C4%B1zlanma-demobilizasyon-ve-yeniden-entegrasyon> [15.12.2014].

⁴⁰ A.g.e.

⁴¹ Cengiz Çandar, *Dağdan İniş-PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorunu'nun Şiddetten Arındırılması*, İstanbul: TESEV Yayınları, 2011, <http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/11452%20SilahsizlandirmaWEB.pdf> [10.12.2014].

yapmasıdır.⁴² Bu deneyimler göstermektedir ki silah bırakma çözüm sürecinde güven artırıcı önlemlerden sonra gerçekleştirilebilecek son aşama olmalıdır.

Ancak Kürt sorunun bölgeselleşmesi ile birlikte PKK'nin topyekûn bir biçimde silahsızlanması giderek zorlaşmaktadır. Özellikle önemli bölgesel Kürt aktörlerinin Irak ve Suriye'de İŞİD gibi radikal İslamcı örgütlerle savaşıyor olması PKK'nin topyekûn silah bırakmasını müzakere sürecine dahil etmeyi zorlaştırmıştır. Dolayısıyla Dilek Kurban ve Yılmaz Ensaroğlu'nun belirtmiş olduğu gibi gerçekçi hedefleri olan bir müzakere süreci daha PKK'nin silahlı güçlerinin Türkiye sınırlarının dışına çıkarılmasına odaklanmalıdır. Türkiye'de yaşamına devam etmek isteyen PKK militanlarının silahlarını bırakmasını teşvik edecek ve sivil hayata entegre olmalarını sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmalı, hüküm giymiş PKK militanlarını kapsayan bir sicil affı çıkarılmalıdır.⁴³ Geçiş sürecinin başarısının silahsızlanma sürecinin çeşitli aşamalarına yayılması ve kapsamlı barış anlaşmalarına paralel ilerlemesine bağlıdır.

Dünyadaki diğer barış süreçlerinin bize gösterdiği bir diğer önemli faktör silahsızlanmanın örgütlerin mevcut liderlik yapısının önemli bir ölçüde korunarak gerçekleştirilmesidir. Örneğin Kuzey İrlanda sürecinin başarısının altında yatan temel unsur, süreç boyunca IRA'nın liderlik yapısının büyük ölçüde muhafaza edilmiş olmasıdır. Böylelikle IRA liderleri silahlı birliklerin dağıtılması sürecini yönetip, aksi takdirde şiddete meyilli fraksiyonlara katılabilecek pek çok genç insanı barış sürecine dahil etmeyi başarabilmişlerdir. Benzer bir şekilde Güney Afrika barış sürecinin de hareketin önemli liderleri tarafından yürütülmüş olması şiddetsizliğe geçiş ve silahsızlanma ve silahlı birliklerin dağıtılmasında önemli bir rol oynamıştır. Kısacası eski militanların, özellikle liderler düzeyinde, birer değişim öznesi olarak önemli roller edinmesi geçiş sürecinde hayati öneme sahiptir.⁴⁴

Silahsızlanma konusundaki en önemli ve en son gelişme Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan ve İçişleri Bakanı Efkân Ala, AK Parti Grup Başkanvekili Mahir Ünal ile HDP Grup Başkanvekilleri Pervin Buldan, İdris Baluken ve İstanbul Milletvekili Sırrı Süreyya Önder katıldığı ve Abdullah Öcalan'ın kaleme aldığı 10 maddelik yol haritasının kamuoyu ile paylaşıldığı toplantıdır. Raporumuzun müzakere ve hukuksal mekanizmalarının tartışıldığı 2. Bölümü'nde ifade edildiği gibi bu haritanın kamuoyu ile paylaşılmasından sonra Abdullah Öcalan'ın silahsızlanmaya Olağanüstü kongre çağrısı okunmuştur. Bu çağrıyı yine Abdullah Öcalan'ın 21 Mart 2015 Newroz'unda okunan çağrısı takip etmiştir. Abdullah Öcalan bu açıklamasında silahsızlanma ile ilgili olarak şu ifadelerle yer verilmiştir:

⁴² "34 PKK'lı Habur Sınır Kapısı'ndan girip teslim oldu", Milliyet, 19 Eylül 2009, <http://www.milliyet.com.tr/acilim-da-kritik-an/siyaset/siyasetdetay/19.10.2009/1151953/default.htm> [10.12.2014].

⁴³ Dilek Kurban ve Yılmaz Ensaroğlu, *Kürt Sorunu'nun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler*, İstanbul: TESEV Yayınları, 2008, 5

⁴⁴ Angela Mickley, "Kuzey İrlanda'da Barışa Giden Yollar", *Kürt Meselesinin Çözümüne İlişkin Algular, Aktörler ve Süreç*, ed. Nihal Boztekin, (İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2013), 89-99, http://tr.boell.org/sites/default/files/kurt_meselesinin_cozumune_iliskin_algular-aktorler_ve_surec.pdf [10.12.2014].

Deklarasyon gereği ilkelerde mutabakat oluşmasıyla birlikte PKK'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı yaklaşık kırk yıldır yürüttüğü silahlı olan mücadeleyi sonlandırmak ve yeni dönemin ruhuna uygun siyasal ve toplumsal strateji ve taktiklerini belirlemek için bir kongre yapmalarını gerekli ve tarihi görmekteyim. Umarım ilkesel mutabakata en kısa sürede varıp Parlamento üyeleri ve İzleme Heyetinden teşkil edilen bir Hakikat ve Yüzleşme komisyonundan geçerek bu kongreyi başarıyla realize etme durumunu yaşarız. Bu kongremizle birlikte artık yeni dönem başlamaktadır. .

Köy Koruculuğu

Eğer amaç sürdürülebilir bir barış süreci oluşturmaksa, devlet tarafından silahlandırılan paramiliter güçlerin silahsızlanması da görmezden gelinemez. Bilakis, bu grupların da SDK programlarının bir parçası olarak görülmesi ve ele alınması şarttır. Her ne kadar silahsızlanma ülkemizde PKK'nin silahsızlanması olarak gündemimize girmiş olsa da aynı biçimde PKK'ye karşı mücadelede devlet tarafından silahlandırılan kişilerin silah bırakması da önemli bir sorundur. Bir diğer deyişle çözümün tesisinde bir silahlı güç olarak PKK'nin tasfiyesi kadar, PKK'ye karşı silahlandırılmış olan koruculuğun tasfiyesi de öne çıkmaktadır. Bu yolda atılan ilk adımlardan biri Bakanlar Kurulu'nun 2000 yılında aldığı bir kararla geçici köy korucusu alımını durdurduğunu açıklamasıydı.⁴⁵ Ama buna rağmen 2000'li yıllar boyunca korucu alımına (azalarak da olsa) devam edilmiştir..

Geçici köy koruculuğu sistemi 26 Mart 1985 tarihinde 442 Sayılı Köy Kanunu'nun 74'üncü maddesinde 3175 sayılı Kanun ile değişiklik yapılarak yürürlüğe girmiş, 27 Haziran 1985 tarihinde de uygulamaya konulmuştur. Devletten düzenli olarak maaş alan geçici köy korucularının yanı sıra bölgede Köy Kanunu'na dayanarak göreve alınan gönüllü köy korucuları da bulunmaktadır. Bu gönüllü korucular da tıpkı geçici köy korucuları gibi devlet tarafından silahlandırılmış ve PKK ile mücadelede görevlendirilmiştir. Ancak, Bakanlar Kurulu kararıyla göreve alınan geçici köy korucularının aksine, gönüllü korucular mülki amirlerin kararı ile işe alınabilirler.⁴⁶

Geçici köy korucularına ilişkin verilere ve korucuların tam sayısına erişim oldukça sorunludur. Köy korucuları sayısının 1995'te 62 bine, 2000 yılına doğru 90 bine yükselmiştir. 2000'li yıllarda ise PKK'nin ateşkes ilan etmesi nedeniyle sayının düştüğü dile getirilmektedir. Bakanlar Kurulu'nun 2000 yılında geçici köy korucusu alımını durdurduğunu açıklamasına rağmen, 2000'li yıllarda da korucu alımları devam etmiştir. 26 Mayıs 2003'te TBMM'ye Diyarbakır milletvekili Mesut Değer tarafından verilen soru önergesine cevap olarak İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre 58.511'i GKK, 12.279'u gönüllü olmak üzere toplam 70.790 korucu vardır. İç işleri Bakanlığı'nın 2009 Mart ayında verdiği bilgilere göre ise 2009 Mart ayında 48 bini kadrolu, 23 bini gönüllü toplam 71 bin köy korucusu bulunmaktadır. 2009 yılında 10.000 yeni korucu kadrosu acımıştır.⁴⁷ En son korucu kadroları 2013

⁴⁵ Dilek Kurban, "Bir Güvenlik Politikası Olarak Korucu Sistemi", *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, ed. Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnsel, İstanbul: TESEV Yayınları, 2009, 257.

⁴⁶ A.g.e.

⁴⁷ "AKP'nin silahlı oy birlikleri", Taraf, 12 Şubat 2009, <http://arsiv.taraf.com.tr/haber-yazdir-27672.html> [10.12.2014].

yılında ilan edilmiştir. Bu yıl içinde Van'ın Çatak ve Gürpınar ilçelerinde 280, Bitlis'te 600, Hakkari'de 110, Muş'ta 95, Ağrı'da 25, Siirt'te 120, Diyarbakır'da 250, Batman'da 100, Mardin'de 80, Bingöl'de 1800 ve Urfa'da 90 korucu kadrosu açılmıştır.⁴⁸

Bu rakamlar göstermektedir ki GKK ve gönüllü korucuların toplamında herhangi bir anlamlı değişiklik yoktur. Hatta gönüllü korucu alımlarındaki yükseliş kayda değerdir. Bir diğer deyişle kamu otoriteleri GKK sayısındaki düşüşü, gönüllü korucusu sayısını artırarak dengelemeye çalışmışlardır. Gönüllü korucular mülki amirlerin kararı ile işe alındığından bu uygulama yerel yöneticilerin kontrolü altındadır. Gönüllü köy korucu alımının çatışmayı şiddetlendiren bir rol oynayabileceği söylenebilir. Ama bundan daha önemlisi gönüllü köy korucuları ve devlet tarafından maaşlı köy korucularının çözüm sürecine yönelik tutumlarının farklı olacağı gerçeğidir.

Her ne kadar köy koruculuğu sistemi devletin bir güvenlik politikası olarak hayata geçirilmiş olsa da, Köy koruculuğu sistemine katılanlar sahip oldukları silahları kendi özerk çıkarları için kullanmışlar ve bölgedeki devlet güçleri tarafından desteklendikleri için köyün temel otoritesi haline gelebilmişlerdir.⁴⁹ Bu otorite olma durumu çatışmanın makro dinamikleri ile birleştiğinde korucu olmayanlar ve korucular arasında pek çok yeni gerilimin oluşmasına neden olmuştur.⁵⁰ 2004 yılında Genelkurmay Başkanlığı'nın hazırladığı raporda da korucuların gasp, soygun, hırsızlık, yankesicilik, zorla çek senet imzalatma, tahsil etme, dolandırıcılık, suç eşyası satmak, ırza geçmek, fuhuşa teşvik, uyuşturucu madde kaçakçılığı, insan kaçakçılığı gibi pek çok suça karıştıklarının tespit edildiği açıkça ifade edilmektedir.⁵¹ Korucuların yaygın bir biçimde suça karıştıkları tespit edilmiş olmasına rağmen İçişleri Bakanlığı'nın verilerine göre 1985–2003 yılları arasında yalnızca 4,804 korucu hakkında suç işledikleri gerekçesiyle işlem yapılmış durumdadır. İşlem yapılan suçların 2,376'sı muhtelif adi suçlar iken 2,375'i PKK'ya yardım ve yataklık suçlarıdır.⁵²

2005 yılında 5443 sayılı yasa ile Köy Kanunu'na yapılan eklemeye hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında bulunmayan geçici köy korucuları ile bunların eşleri, bakmakla yükümlü oldukları anne, baba ve çocukların sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında alınmıştır.⁵³ 2 Haziran 2007 Köy Kanunu'na getirilen ek bir madde ile de koruculara emeklilik hakkı tanınmış ve 55 yaşını doldurmuş geçici köy korucularının ilişkilerinin kesileceği ve ilişkisi kesilenlerden 15 yıl veya daha fazla çalışmış olanlara Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından aylık bağlanacağına

⁴⁸ Göç-Der, *Türkiye'de Koruculuk Sistemi: Zorunlu Göç ve Geri Dönüşler*, (İstanbul: Göç-Der, 2013), <http://www.gocder.com/sites/default/files/proje-photo/koruculukraporu2013.pdf> [10.12.2014].

⁴⁹ Joost Jongerden, *Türkiye'de İskan Sorunu ve Kürtler*, (İstanbul: Vate Yayınevi, 2008), 365.

⁵⁰ Evren Balta Paker ve İsmet Akça, "Askerler, Köylüler ve Paramiliter Güçler: Türkiye'de Köy Koruculuğu Sistemi" *Toplum ve Bilim*, s. 126, (2013): 7-35.

⁵¹ "Korucular 24 yıldır suç işliyor", Haberlink, 25 Mayıs 2009, <http://www.haberlink.com/haber.php?query=39939> [28 Temmuz 2011].

⁵² Kurban, *a.g.e.*, 257

⁵³ Köy Kanunu, Madde 74, Ek fıkra: 28/12/2005-5443/1md, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.3.442&sourceXmlSearch=&MevzuatLlis> [12 Ağustos 2011].

dair düzenlemeler getirilmiştir.⁵⁴ Bu yasa aynı zamanda hükümete ek geçici korucu alımı yetkisi tanımaktadır. Kurban'a göre bu karar ile hükümet Bakanlar Kurulu'nun dondurduğu korucu alımını yeniden başlatmanın yasal zeminini hazırlamıştır.⁵⁵

Hem ulusal hem de uluslararası düzeyde koruculuk sistemine getirilen eleştirilere rağmen köy koruculuğunun tasfiye edilmemesinin gerekçesi olarak PKK'nin henüz silah bırakmamış olması ve koruculuk sisteminin kaldırılmasının korucuların can güvenliğini tehlikeye sokabileceği gibi iddialar ileri sürülmektedir. Korucular devlete bunca yıl hizmet ettikten sonra "bir kenara atılmaktan" duyduklarını endişeyi her fırsatta dile getirmektedirler. Hemen belirtmek gerekir ki korucular için koruculuğa devam ediyor olmalarının temel gerekçesi can güvenliklerinden ziyade, başka bir geçimlik kaynaklarının olmayışıdır.⁵⁶ Pek çok korucu başka bir alanda istihdam edilmeleri ya da emekli edilmeleri koşuluyla koruculuğu bırakabileceklerini ifade etmiştir. Hiç kuşkusuz bu durum GKK'lar için geçerlidir, gönüllü korucuların silahsızlandırılmasının GKK'lardan farklı bir yol izlemesi gerekmektedir. Nitekim gönüllü korucuların devletle olan temel bağları sadece "silah sahipliği" üzerindedir ve koruculuğu sadece "silah kullanmak" için tercih etmişlerdir. Bu durumda gönüllü köy korucularının silahsızlandırılmasının GKK'ların silahsızlandırılmasından daha zorlu olacağı iddia edilebilir.

Koruculuğun çözüm sürecinin ilk aşamalarında, korucular mağdur edilmeden, kaldırılması güven artırıcı önlemlerin önceliklerinden olarak görülebilir. Koruculuk bölge halkı arasında güvensizlik ilişkilerini derinleştirmekte ve çatışma sonrası güvenin tesisinde önemli bir engel oluşturmaktadır. Her şeyden önce zorunlu göç ile yerinden edilen insanlar geri dönüşlerinde koruculuk sisteminin devam etmesini önemli bir engel olarak görmektedirler.⁵⁷

Bir diğer mesele korucuların "ihamet etmiş" gruplar olarak görülmesidir. Halihazırda bütün korucular devlet ve PKK arasındaki görüşmelerde arada kaldıklarını, ne devletin ne de PKK'nin kendilerine güvenmediğini ifade etmektedirler. Korucuların çözüm sürecinin ilk aşamalarında silah bırakması onların barış sürecine onurlu bir biçimde katılmalarını sağlayacaktır. Elbette adil barış sağlanabilmesi ve adalet duygusunun tesis edilmesi için suça karışan köy korucuların işledikleri suçlar açığa çıkarılmalı ve adil ve tarafsız bir biçimde yargılanmalıdırlar. Hukuki sürecin sağlıklı bir şekilde işlemesi çatışma sürecinde ortaya çıkan gerginlikleri ve bu gerginliklerin bugüne yeni çatışmalar olarak yansımaları da engellemiş olacaktır.⁵⁸

4.3. MAYINDAN ARINDIRMA

Hayatta kalma ve güven içinde yaşamına devam edebilme hakkının bir diğer önemli boyutu mayından arındırma. Savaş sırasında bir güvenlik önlemi olarak yerleştirilen mayınlar pek çok masum insanın, özellikle de tehlikenin farkında olmayan çocukların, ölümüne sebep olmaktadır. Örneğin 17 yaşındaki Nizar, 2012

⁵⁴ "Köy Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" no. 5673. 02 Haziran 2007 Tarihli Resmi Gazete, Sayı: 26540.

⁵⁵ Kurban, *a.g.e.*, 258.

⁵⁶ Şemsa Özar, Nesrin Uçarlar ve Osman Aytar, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Paramiliter Bir Yapılanma Köy Koruculuğu Sistemi*, Diyarbakır: DİSA, 2013.

⁵⁷ Göç-Der, *a.g.e.*

⁵⁸ Göç-Der, *a.g.e.*

yılında lise öğrencisiyken Cizre Şenoba Köyü çevresinde odun toplarken mayına basıp ölmüştür.⁵⁹ Ekim 2014'de Suruç ilçesindeki Mürşitpınar Sınır Kapısı yakınındaki mayınlı araziden Türkiye'ye geçmeye çalışan Mahmud Şeço (18), mayına basarak hayatını kaybetmiştir.⁶⁰ Mayın ve çatışma atıklarından temizlenmiş bir bölgede yaşama hakkı sadece çözüm/ barış süreçlerine ait bir müzakere konusu değildir, temel uluslararası dokümanlarca kabul edilen temel bir insan hakkıdır.

Çatışma sırasında yerleştirilen mayınların temizlenmesi önemli bir sorundur. Her şeyden önce mayının toprağa döşeli olması, toprak ve mevsim hareketleriyle yer değiştirmesini ve yerinin belirsizleşmesini muhtemel kılar. Bir diğer önemli sorun ise çatışma sırasında yerleştirilen ve sonrasında yerleri çeşitli nedenlerle (kayıt tutulmadığı için, yetkililer değiştiği için vb.) unutulmuş gizli mayınlı bölgelerdir.

Türkiye'nin çatışma bölgelerini mayından arındırma yükümlülüğü çözüm süreci ile doğrudan bağlantılı değildir. Türkiye Mayın Yasağı Sözleşmesi'ne (Ottawa Sözleşmesi) 2003 tarihinde katılmış ve sözleşmenin tarafı olarak mayınlı arazilerin çevrelerini en kısa zamanda işaretleme, denetleme ve çitle çevirme yasal yükümlülüğünü üstlenmiştir.⁶¹ Mayın Sözleşmesinin bir yükümlülüğü olarak bütün mayınları temizlemek için Türkiye'ye Mart 2014'e kadar süre tanınmıştır. Ancak bu süre içinde Türkiye mayın temizliğini tamamen gerçekleştirememiştir. Hükümet yetkilileri mayın temizliğinde karşılaşılan en önemli sorunun hem TSK'nın hem de PKK'nın "gizli" olarak bilinen mayın alanlarıyla ilgili yeterli bilginin bulunmaması olduğunu ifade etmektedirler.⁶² Türkiye'nin mayın temizliğini tamamlayamaması üzerine Türkiye'ye tanınan süre, Mart 2022'ye kadar uzatılmıştır.⁶³

TESEV'in Zorunlu Göç raporunda da belirtildiği gibi, tıpkı koruculuk sistemi gibi, mayınlı arazilerde zorunlu göçe tabi olan kişilerin köylerine dönemiyor olmasının önemli nedenlerinden biridir.⁶⁴ Boşaltılmış köylerin büyük bölümünün etrafı mayınlarla döşelidir. Halihazırda yaşanan en büyük sorun ise Türkiye-Suriye sınırının tamamen mayınlardan temizlenmemiş olmasıdır. Özellikle Suriye'de yaşanan iç savaştan kaçan sivillerin mayınlı araziden geçmek zorunda kalmaları ve bunun yarattığı can kayıplarıdır. İnsan Hakları İzleme Örgütü (*Human Rights Watch*) verilerine göre Türkiye ordusunun on yıllar önce yerleştirdiği kara mayınları

⁵⁹ "Şırnak'ta mayınlı tuzak 1 ölü", Timeturk, 7 Ekim 2012, <http://www.timeturk.com/tr/2012/10/07/sirnak-ta-mayinli-tuzak.html#.VLz8JUesW3p> [12.09.2013].

⁶⁰ "Sınırdaki büyük dram: IŞİD'den kaçarken mayına bastı", Ajans Haber, 27 Eylül 2014, <http://www.ajanshaber.com/sinirda-buyuk-dram-isidden-kacarkan-mayina-basti-haberi/123749> [10.12.2014].

⁶¹ Akyel Collinsworth, *a.g.e.*

⁶² "1 milyon 150 bin metrekarelik alan temizlendi", Hürriyet, 4 Mayıs 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23202275.asp> [15.06.2014].

⁶³ "Suriye/Türkiye: Mayınlar Kobani'den Kaçan Sivilleri Öldürüyor", Human Rights Watch, 2 Aralık 2014, <http://www.hrw.org/tr/news/2014/12/02/suriyetuerkiye-mayinlar-kobaniden-kacan-sivilleri-oelduerueyor> [10.12.2014].

⁶⁴ Kurban, Dilek, D. Yüksek, Ayşe Betül Çelik, Turgay Ünal, and A. T. Aker. "» Zorunlu Göç «ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası." *İstanbul: TESEV Yayınları* (2006).

Suriye'den kaçan sivillerden en az üçünün ölümüne, en az dokuzunun da yaralanmasına sebep olmuştur.

Türkiye, Suriye sınırında, mültecilerin geçmek için kullanabileceği ve mayın temizleme personelinin emniyetli bir şekilde çalışabileceği alanlardan başlayarak bu bölgedeki tüm mayınlı arazileri temizlemelidir. Mayınlı arazilerin temizlenemediği durumlarda bu araziler açık olarak işaretlenmeli ve çitlerle çevrelenmelidir.

4.4. HAREKET HALİNDEKİ KİŞİLERİ KORUMA

Çatışma süreçlerinin en önemli sonuçlarından birisi çatışmaya bağlı yerinden edilmedir. Çatışan tarafların karşılıklı baskısı, şiddet ortamının yarattığı korku, silahlı çatışmadan kaynaklı ekonomik aktivitelerin sürdürülemez hale gelmesi gibi nedenlerle pek çok insan çatışma dönemlerinde yerinden edilir. Türkiye özelinde yapılan pek çok çalışma mağdurların birçoğunun korucu olmayı ret ettiği için göçe zorlandığını ortaya koymuştur. Kimi zaman korucu olmayı kabul eden köyler dahi boşaltılmıştır. Göç-Der'e göre çatışmanın yoğun olarak yaşandığı 90'lı yıllarda 3448 yerleşim birimi boşaltılmış ve 4-4.5 milyon Kürt bu süreçte yerinden edilmiştir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsüne göre (HÜNEE) göç eden kişi sayısı 953,680 ila 1,201,200 arasındadır.

Çatışma esnasında ülke içinde yerinden edilmiş (ÜYEK) kişilerin bir bölümü barış sağlandıktan sonra bile göç ettikleri bölgelere geri dönmeyi seçebilirler. Kişi ya da toplulukların gitme veya kalma kararı “gönüllülük” esasına dayandırılmalıdır. Bu nedenle de sadece geri dönüşlere odaklanan bir politika yerine hem geri dönmek isteyenlerin hem de göç ettikleri yerlerde kalmayı tercih edenlerin halihazırdaki sorunlarına cevap olacak politikalara odaklanmak gerekmektedir. Geri dönüşün mümkün kılınması ise normalleşme, çatışma bölgelerindeki iktisadi hayatın canlanması, kişilerin kaybettikleri topraklarını, mallarını geri alabilmeleri ve toprakla kurulan maneviyatın devamı için önemlidir ve barış süreçlerinin uzun dönemli başarısının önemli eksenlerinden biridir. Dahası, Türkiye'nin de konu için kaynak aldığı Birleşmiş Milletler Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda⁶⁵ Yer Gösterici İlkelerin 28 (2) nolu bendine göre, yerinden edilmiş kişilerin “geri dönüş, yeniden yerleşme ve yeniden entegrasyonlarının planlanması ve idare edilmesi konularına bütünüyle katılmalarının sağlanması için özel gayret gösterilmelidir.”⁶⁶

Zorla yerinden edilmiş kişilere yönelik hükümetin attığı en önemli adım yerinden etme faaliyeti esnasında yaşanan zarar ziyanı tazmin etmek amacıyla 2004 yılında çıkarılan 5233 sayılı “Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun” dur (“Tazminat Yasası”).⁶⁷ Ancak bu kanunu kapsamlı bir biçimde

⁶⁵ Çatışma süreçlerinin en önemli sorunlarından biri, tarafların kutuplaşmış dilleridir. Devletin, bu ilkelerin Türkçeye çevrilmesinde kullandığı yerinden olma terimi ile sivil toplum kuruluşlarının tercih ettiği yerinden edilme terimi, buna en güzel örneklerden biridir. Bu kutuplaşma aynı zamanda hakikatlerin dillendirilmesi ve hataların kabulünde önemli bir engele de işaret etmektedir.

⁶⁶ Walter Kalin, *Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler, Açıklayıcı Notlar*, (Ankara: İmaj Yayınevi, 2005), 93, <http://www.brookings.edu/fp/projects/idp/AnnotationsTurkish.pdf> [10.12.2014].

⁶⁷ Bu kanunun Van örneği üzerinden yapılan kapsamlı bir değerlendirme için, bkz. Dilek Kurban ve Mesut Yeğen, *Adaletin Kıyısında*, (İstanbul: TESEV Yayınları, 2012), http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/TESEV_2012_Adaletin_Kiyisinda.pdf

değerlendikleri çalışmalarında Kurban ve Yeğen'in gösterdikleri gibi Tazminat Yasası'nın kabul edilmesi, uzun yıllardır uğradıkları haksızlıkların giderilmesini beklemekte olan Kürtlerin "adalet" in nihayet tecelli edeceğine dair umutlarını boşa çıkarmıştır. Tazminat Yasası, sivillere karşı işlenen ağır hak ihlallerindeki sorumluluğu kabul, pişmanlığı ifade, ve mağdurların maddi ve manevi bütün zararlarını telafi etmeye dönük bir devlet iradesini ve kararlılığını içermemektedir. Yasa köyleri boşaltılan insanlar için çıkartılmıştır, ama hak sahipleri yerinden edilenlerle sınırlı değildir. Başvuru süreçleri uzundur, başvuruların önemlice bir kısmı sonuçsuz kalmıştır.

Üstelik halen zorla yerinden edilen kişilerin geri dönüşlerinin önündeki engeller devam etmektedir. Raporun önceki bölümlerinde geri dönüşün önündeki kimi engeller farklı alt başlıklar altında tartışılmıştır. Çatışmanın hala devam ediyor olduğuna dair bir algı (ya da her an yeniden alevlenebileceğine) ve silahsızlanmanın gerçekleştirilmemiş olması bu engellerden ilkidir. Dolayısıyla yaşam alanlarının savaş koşullarından arındırılmış olması geri dönüş için olmazsa olmaz bir koşuldur. Engellerden ikincisi koruculuk sisteminin varlığıdır. Koruculuk kaldırılrsa bile pek çok kişi döndükleri köylerde korucular ile birlikte yaşamak istemediklerini ifade etmiştir. Koruculuk sisteminin kaldırılması, korucuların silah barındırmayan başka bir alanda istihdam edilmesi ve korucular tarafından el konulan toprakların iadesinin sağlanması geri dönüş için önemlidir.. Diğer alt bölümlerde tartıştığımız ve geri dönüşün önünde bir engel olarak duran diğer olgu ise mayınlı arazilerin varlığıdır. Savaş nedeniyle mayınlanmış alanlar mayınlardan arındırılmalıdır. Ayrıca devam eden baraj yapım çalışmaları da bölgede yeni göçler oluşmasına neden olmaktadır.

Raporun diğer alt bölümlerinde tartıştığımız bu temel alanlara ek olarak boşaltılan köylerin yeniden inşası öncelikli bir hedef olmalıdır. Bu amaçla bu köylere tam teşekküllü bir alt yapı hizmeti sağlanmalıdır. Büyükşehir yasası ile köylerin mahalle statüsüne kavuşması özellikle boşaltılan köyler için önemli sorunlar yaratmaktadır. Her ne kadar hizmetlerin Belediyelere devri adem-i merkezileşme yönünde bir adım olarak görülebilirse de, Belediyeler'in yetersiz kaynaklarla boşaltılan köylerin rehabilitasyonunun altından kalkması mümkün değildir. Halihazırda 90'lı yıllarda göç etmek zorunda kalan ve son dönemde yeniden topraklarına dönen yurttaşlar geri dönüş için devletin sağladığı hiçbir alt yapı çalışması olmamasına rağmen, ek olarak kesilen cezalar yüzünden zor durumda kalmaktadır.⁶⁸ Raporun diğer bölümlerinde dile getirilen Hakikatleri Araştırma Komisyonlarının altında sadece zorunlu göç ile ilgilenen bir alt komisyonun kurulması da önemli bir unsurdur. Bu alanda yapılan çalışmalar göstermektedir ki ÜYEK'in öncelikle isteği, bu süreçte güvenlik güçlerince yaşatılan hak ihlallerini kabulü ve resmi özürdür. Ayrıca yaşanan bu süreç, devlet ve vatandaş arasındaki güveni sarstığı ve ÜYEK'lerin kendilerini ikinci sınıf vatandaş olarak görmelerine neden olduğundan, bu kesimleri kucaklayan bir resmi özür, bu olumsuz duyguların bertaraf edilmesine de önayak olacaktır.

⁶⁸ "Yıllar sonra döndükleri köyde elektrik borcu engeliyle karşılaştılar", Diyarbakır Haber, 28 Aralık 2014, <http://www.diyarbakirhaber.gen.tr/diyarbakir-haber/yillar-onra-donduklari-koyde-elektrik-borcu-engeliyle-kar-ila-tilar-h5617.html> [05.01.2015].

V. BÖLÜM

GEÇMİŞLE YÜZLEŞME VE BARIŞ SÜRECİ

Murat Çelikkan

Türkiye’de son 30 yıldır yaşanan savaşın çatışmasızlık dönemine girmesi, barış/çözüm süreci için görüşmelerin başlaması oldukça olumlu olmasına karşın, çatışmasızlığın barış ya da çözüm anlamına gelmemektedir. Barışın inşası için, yaşanan hak ihlalleriyle, ayrımcılık ve eşitsizliği yaratan demokrasi dışı uygulamalarla ve çatışma döneminin tahribatıyla yüzleşilmesi gerekmektedir. Yakın geçmişle hesaplaşılması tarihsel nedenlerden bağımsız olmaksızın yapısal ayrımcılığı ve devlet şiddetini, ırkçılığı, hukuksuzluğu, demokrasi dışı uygulamaları, olağanüstü hal rejimlerini hedefleyerek yapısal değişiklikler yapma, geçmişin mağdurlarını tanıma, siyasi taleplerini hayata geçirme ve anlatılarını dolaşıma sokma, onarım programları yaratma gibi yapısal reformları içermek zorundadır.

Gerek totaliter rejimlerden demokrasiye geçen ülkelerde gerekse iç savaşlardan barış süreçlerine giren ülkelerde son 35 yılda geçmiş insan hakları ihlallerinin ve vahşetin mirasıyla yüzleşme ön plana çıktı. Bunun başarılı örnekleri barışı kalıcılaştırabiliyor ve demokratikleşmeyi getirdi. Yani yaraları deşmeden, failleri yargılamadan, yapısal ayrımcılık yaratan yasa ve uygulamaları değiştirmeden bir helalleşme olmamaktadır.

Yüzleşilmeyen, hesaplaşılmayan ve kaşınmayan yaralar kapanmamaktadır. Hesaplaşma girişimleri olmadıkça yeni yaralanmalara da kapı açılmakta ve sorunun kökenine inilip yeni bir başlangıç yapılamamaktadır, ihlallerin sorumluları yargılanıp cezalandırılmadıkça bu ihlallerin tekrarının da önüne geçilememektedir. Ayrıca geçmişte yaşanan ihlallerin mağdurları adına hatırlamamak, adalet istemekten vazgeçmeye de kimsenin hakkı olmadığını unutmamak gerekmektedir. Bugüne kadar (ve bugün hala) Arjantin’den Güney Afrika’ya, Kolombiya’dan Fas’a dünyanın pek çok ülkesinde gerek diktatörlüklerden demokratik süreçlere, gerekse savaşlardan barış ve demokrasiye geçiş süreçlerinde uygulanan mekanizmalar bütününe ‘‘Geçiş Dönemi Adaleti’’ adı veriliyor. Dünya örnekleri geçmişe sünger çekerek barış ve demokratikleşme ‘‘Onarıcı Adalet’’ ve ‘‘Yeni Bir Toplumsal Mutabakat’’ olarak da adlandırılan bu süreçler genellikle siyasi bir geçiş tamamlanmadan önce başlamaktadır. Adaletin yerini bulması, demokratik bir hukuk düzeni karşısında herkesin eşitliği, devletlerin yükümlülüğünün ötesinde geçmişte yaşanan savaş, çatışma, hak ihlallerini veya dikta rejimlerini tekrar yaşamamızı engellemek, nasıl bir bugün ve yarın tasavvur ettiğimizle de ilgilidir. Çatışmalarla ve ayrılıklarla bölünmüş olan toplumsal uzlaşmanın ve hafızanın da insan hakları ve demokrasi referanslarıyla müsterekleşmesinin yolu da yüzleşmeden geçmektedir.

Bu referansların demokratik değerler ve insan hakları temelinde oluşması ve hangi kesimden olursa olsun kurbanların/mağdurların mağduriyetlerinin tanınarak kabul edilmesi ve giderilmesi, faillerin yargılanarak hesap vermeleri üzerine kurulması, bu tanıma üzerinden yeni bir siyasi anlaşmanın yapılması, eşit yurttaşlığın tesis edilmesi, her türden ayrımcılığın engellenmesi geçmişle yüzleşmenin/hesaplaşmanın esasını teşkil etmektedir.

Dünya örneklerine baktığımız zaman kullanılan Geçiş Dönemi Adaleti mekanizmalarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Yargılamalar ve adaletin tesisi
2. Hakikate ulaşma hakkı ve hakikatlerin toplumsal dolaşıma girmesi ve Hakikat Komisyonları
3. Hafızalaştırma çalışmaları
4. Tazminat programları
5. Yapısal reformlar, yasal mevzuatta değişiklikler
6. Yapılan tüm çalışmaların toplumsal cinsiyet odaklı olması ve sürece kadınların katılımı.

Bu yöntemleri uygulayan ülkeler hakkında yapılan çalışmalar bunların hakkıyla yerine getirilmediği ve bütünsel bir yaklaşımla uygulanmadığı her durumda çatışmanın, farklı şiddet biçimlerinin ve antidemokratik uygulamaların tekrar başlamasının örnekleriyle doludur. Ayrıca bu yöntemler uygulanırken çatışmanın geçmişine ve tarihsel boyutuna odaklanılmaması da çoğu zaman eksikliklerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yukarıdaki geçiş dönemi adaleti mekanizmalarına ek olarak tarihsel diyalogu ve **Tarihsel Uzlaşma Komisyonlarını** da geçmişle yüzleşmede önemli araçlardan biri olarak saymak gerekmektedir.

5.1. TARİHSEL UZLAŞMA KOMİSYONLARI

Geçmişle yüzleşme konusu, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Soğuk Savaş'ın bitimiyle de hızlanan ve belirli uygulamaları içeren bir yaklaşımdır. Almanya-Fransa, Almanya- Birleşik Krallık, Fransa- İtalya, Polonya-Ukrayna arasında kurulan Tarih Komisyonları, sadece yanlış bilinen tarihsel gerçekleri ortaya koymadı, bu çalışmalar ülkelerin eğitim kitaplarına da yansımıştır.

Türkiye bağlamında bu tarihsel diyalog süreci taraflar arasında Türkiye Cumhuriyeti tarihinin yeniden yazılmasını, bu anlamda da Türk ırkçılığı, Sünni Türk tekçiliği, gibi tarihsel haksızlıklarla uğraşarak müşterek bir geçmişe bakış perspektifi ile tarihsel sorunların çözümünü hedeflemelidir. Türkiye'de özellikle Kürt meselesi temelinde eşitsizlik, ayrımcılık ve tarihsel talepleri tartışacak bağımsız bir tarih komisyonunun kurulması da esas alınmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi tarihi ulus devlet sürecinde Türklerden başka hiçbir kimliğe yer vermeyen bir şekilde inşa edildiğinden, tarihsel gerçeklerin yeni kuşaklara da öğretilmesi açısından yeni bir tarih yazımına duyulan ihtiyaç, Türk, Kürt ve farklı kesimlerin tarihçilerinden oluşan bir bağımsız komisyon ile karşılanabilecektir.

5.2. GEÇİŞ DÖNEMİ ADALETİ MEKANİZMALARI

Yargılamalar ve Adaletin Yeniden Tesisi

Türkiye'de toplumsal çatışmanın ve demokrasi zafiyetinin önemli nedenlerinden biri hızlı, adil ve güvenilir bir adalet mekanizmasının olmamasıdır. Özellikle devlet görevlilerinin karıştığı suçlarda, cezasızlık uygulamasının bir zırh gibi yürürlükte olmasıdır.

Buna bir örnek uluslararası insan hakları hukuku açısından insanlığa karşı işlenen suç olarak kabul edilen zorla kaybetmeler konusunda Türkiye'deki adalet uygulamasıdır. Türkiye'de hak kuruluşlarının rakamlarına bakılınca 1980-2000 yılları arasında doğrulanmamış rakamlarla 1500-2000 kişinin zorla kaybedildiği görülmektedir. Hafıza Merkezi'nin 262 kaybedilen kişinin hukuki süreçlerine ilişkin yaptığı araştırma sonucunda pek çok kaybın savcılıklara verilen şikayet dilekçeleriyle soruşturma savcılıklarına intikal ettiğini görmekteyiz. Ancak dosyalar üzerinden yaptığımız inceleme Türkiye'de cezasızlık uygulaması ve adaletin durumu hakkında çarpıcı bir tablo ortaya koymaktadır.

262 kişinin zorla kaybedilmesine yönelik başvuruların sadece 44'ü dava açılma aşamasına gelebilmiştir. Yani 218 kişiye ilişkin başlatılan soruşturma davaya evirilmemiştir. Bu 218 kişinin 17'si için takipsizlik, 7 kişi için de zamanaşımı kararı verilmiştir. Açılan davaların ortalama süresi 18 yıldır. Türkiye'de yasalarda zorla kaybetme suçu tanımlanmadığı, bu suç uluslararası uygulamada olduğu gibi insanlığa karşı işlenen suçlar tanımı kapsamına da alınmadığı⁶⁹ için bu davalar 20 yılda zamanaşımına uğramaktadır.

Öte yandan bu durum için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarına bakarsak 262 kişiden 125 kişiye ait dosya, AİHM'e taşınmış olduğu görülmektedir. Bunların 97'sinde ihlal kararı çıkmış, 11 tanesinde dostane çözüme varılmış, sadece 17 dosya usul şartından kabul edilmemiştir. Bu 97 ihlal kararı Türkiye devleti aleyhine verilmiştir, Türkiye, bu kararlarda ismi geçen failer hakkında AİHM kararı sonrasında yeniden yargılamaya gitmemiş ve sonuçta hiçbir fail ceza almamıştır. Ayrıca devlet, yine Hafıza Merkezi veritabanında (<http://www.zorlakaybetmeler.org/victims.php>) yer alan 364 kişiden 213'ünün bedeninin bulunması için hiç bir girişimde bulunmamıştır.

Bu tablo, Türkiye'de mağdurlar açısından adaletin işlemediğinin önemli göstergelerinden sadece bir tanesidir. Bu durum, cinayetler, yasadışı ve keyfi infazlar, tecavüz de dahil olmak üzere cinsel şiddet ve kadına yönelik suçlar, işkence ve kötü

⁶⁹ TCK İnsanlığa karşı suçlar

MADDE 77. - (1) Aşağıdaki fiillerin, siyasal, felsefi, ırkî veya dinî saiklerle toplumun bir kesimine karşı bir plân doğrultusunda sistemli olarak işlenmesi, insanlığa karşı suç oluşturur:

a) Kasten öldürme. b) Kasten yaralama. c) İşkence, eziyet veya köleleştirme. d) Kişi hürriyetinden yoksun kılma.

e) Bilimsel deneylere tâbi kılma. f) Cinsel saldırıda bulunma, çocukların cinsel istismarı. g) Zorla hamile bırakma.

h) Zorla fuhşa sevk etme.

(2) Birinci fıkranın (a) bendindeki fiilin işlenmesi halinde, fail hakkında ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına; diğer bentlerde tanımlanan fiillerin işlenmesi halinde ise, sekiz yıldan az olmamak üzere hapis cezasına hükmolünür. Ancak, birinci fıkranın (a) ve (b) bentleri kapsamında işlenen kasten öldürme ve kasten yaralama suçları açısından, belirlenen mağdur sayısınınca gerçek içtima hükümleri uygulanır.

(3) Bu suçlardan dolayı tüzel kişiler hakkında da güvenlik tedbirine hükmolünür.

muamele ve zorla yerleşim yeri boşaltmalar gibi insanlığa karşı işlenen suçlar ve savaş suçları için de genişletilebilir.

Af Uygulamaları

Türkiye’de barış sürecine ilişkin adalet anlayışı ya af boyutuyla ya da güvenlik bağlamında ele alınıyor. Güvenlikten anlaşılan da sadece PKK’nın silahsızlanması oluyor. Evet her ne kadar dünyadaki uygulamalarda Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR) yani Silahsızlanma, Silahlı Birliklerin Dağıtılması ve Toplumsal Yaşama Katılma barış süreçlerinin önemli bir unsuru olsa da, bir çok barış sürecinde silahsızlanma fiilen sürecin son aşamasında gerçekleşmektedir. Çatışmasızlık ortamının yaratılması, gerillaların silah bırakarak toplumsal yaşama katılması bazı süreçlerde af, bazılarında yasal düzenlemelerle sağlanmaktadır.⁷⁰ Tabii ki adalet meselesi gerillalarla sınırlı değil. Ancak barış süreçlerinde gündeme gelen afların genellikle failerin cezalandırılmasını engellemek, cezasızlık zırhını güçlendirmek adına kullanıldığı da bir gerçektir. Bu ne demokrasi ne de barış adına savunulabilecek bir durumdur. Barışın sürdürülebilir olması için, ağır insan hakları suçları işlemiş olanların yargılanmaları ve cezalandırılmaları gerekmektedir. Af uygulamış ülkelerde bile yıllar sonra da olsa bu yargılamalar ve cezalandırmalar gerçekleşmektedir.

Örneğin Arjantin’de⁷¹ çıkartılan ve yargılanmaları engelleyen af yasalarının (1986, 1987) iptal edilmesi ve aşılması için verilen mücadele 2003’te sonuçlanınca⁷² ilk elde

⁷⁰ Bkz: Bu raporun ‘İnsani Güvenlik ve Barış, Silahsızlanma, Silahlı Birliklerin Dağıtılması ve Toplumsal Yaşama Katılma” bölümü.

⁷¹ Arjantin’de ordu 1976 yılında bir darbeyle iktidara geldi. Bu darbe Latin Amerika ülkelerinde arsa arda gelen ve ABD’nin ‘arka bahçesini’ komünizm tehlikesinden temizlemeyi hedefleyen ‘Condor Planı’nın bir parçasıydı. 1983 yılına kadar süren askeri iktidar Birleşik Krallık ile Malvinas (Falkland) adalarının hâkimiyeti konusunda çıkan ihtilaf sonucu itibar kaybederek yönetimden uzaklaştı. 1976 ile 1983 yılları arasında sol siyasi kimliğe ve Peronist gençlik örgütüne bağlı insanlar ordu güçleri ve istihbarat birimleri tarafından kaçırıldı, gizli gözetim merkezlerinde işkenceden geçirildi ve kaybedildi. Kaybedilenlerin 30 bin kişiye ulaştığı sanılıyor.

⁷² Bu karar Arjantin’de cezasızlık zırhının kırılması bağlamında verilmiş belki de en önemli karardı. Karar, aynı zamanda insanlığa karşı işlenen suçların zamanasını ve af kalkanından yararlanamayacağına ilişkin uluslararası teamülle de uyumluydu. Cavallo af yasalarının Anayasa’ya aykırı ve yok hükmünde olduğu kararını genç bir çiftin kaybedilmesi suçuyla yargılanan iki polis memurunun davasında verdi. Davaya konu olan olayda, 28 Kasım 1978 yılında emniyet güçleri Şili vatandaşı José Poblete Roa ve karısı Gertrudis Hlaczik’i kaçırdı. 8 aylık kızları Claudia Victoria da onlarla beraberdi. Buenos Aires’teki gizli gözaltı merkezlerinden biri olan Olimpo Garajı’nda tutuldular ve işkence gördüler. Kızları Claudia, büyükannesine teslim edilmek üzere onlardan alındı. Genç çift kaybedildi, kızları da kayboldu. Büyükanne, 22 yıl süren uzun araştırmalar sonunda Claudia’yı yüksek rütbeli emekli bir polis memurunun ailesiyle onların kızı olarak yaşarken buldu. Cavallo genç çiftin kaybedilmesinden sorumlu iki polisi çocuk kaçırma ve kimliğini gizleme suçundan mahkûm etti. Bu karar da kaybedilenlerin çocuklarının cunta ve emniyet güçlerinin ailelerine verildiği, pek çok olaydaki gibi, af yasaları nedeniyle hiçbir etki ve sonuçoyaratmadan geçebilirdi. Ancak 2000 yılının Ekim ayında CELS (El Centro de Estudios Legales y Sociales/Hukuki ve Sosyal Çalışmalar Merkezi), Yargıça Cavallo’ya iki polis memurunun yanı sıra 7 polisin de genç çiftin kaybedilmesi ve işkenceden geçirilmesi suçuyla yargılanması ve af yasalarının yok hükmünde sayılması için başvuru yaptı. Cavallo, her iki af yasasının da Arjantin Anayasası’nı ve Arjantin’in taraf olduğu uluslararası anlaşmaları ihlal ettiği gerekçesiyle yok hükmünde sayılmasına karar verdi. Karardan bir süre sonra ardı ardına işkence ve zorla kaybetme davaları açıldı, failer ve sorumlular hakkında mahkumiyet kararları verildi.

700 devlet görevlisine karşı dava açıldı. 2007’de cunta döneminde insanlığa karşı işlenen suçlar için açılan dava sayısı 922, 2012’de ise 1926 oldu. Hakikat adına af yetkisi vermekle eleştirilen Güney Afrika Hakikat Komisyonu çalışmaları sonucunda bile Komisyon’a yapılan 7112 af başvurusundan 5932’si reddedildi. Doğu Timor’daki barış sürecinde Endonezya’nın en çok eleştirildiği konu ceza adaleti konusunda oldu. El Salvador’da 200 üst düzey yöneticinin ordudan atılmasına rağmen, yüksek komuta zincirinde yer alan kişilerin tüm hakları korunarak emekli edilmesi hem uluslararası toplumda hem de El Salvador’da eleştiri konusu oldu. Şili’de 1973-1990 yılları arasında insanlığa karşı işlenmiş çok sayıda suçun sorumluluğunu taşıyan diktatör Augusto Pinochet, 1978 yılında çıkartılan af yasası nedeniyle yargılanamadı. Uluslararası bir tutuklama emriyle 1998 yılında Londra’da tutuklandı. Sağlığı nedeniyle serbest bırakılarak ülkesine döndü, ancak mahkeme kararıyla ev hapsinde tutuldu. 2006 yılında öldüğünde katliam ve işkence dahil 300’ü aşkın suçtan, ayrıca 28 milyon doları zimmetine geçirmekten yargılanması sürüyordu.

Türkiye’de özellikle 90’lı yıllarda işlenen suçlarla hesaplaşmadan ne ceza adaletinden bahsetmek, ne askeri vesayetın sona erdiğini iddia etmek ne de kalıcı bir barış sağlamak mümkündür. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında, ağır insan hakları ihlallerinin gerçekleştiğine dair inandırıcı iddiaların bulunması durumunda devletin yeterli bir soruşturma yaparak, hakikati ortaya çıkarma yükümlülüğü olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda devlet, ağır insan hakları iddialarıyla ilgili soruşturmaların zamanında ve eksiksiz bir şekilde yürütülmesini ve sorumluların belirlenerek cezalandırılmasını sağlamakla yükümlüdür.

Building A Future On Peace and Justice (Barış ve Adalet Dayalı Bir Geleceğin İnşası) kitabında Christine Bell ve Louise Mallinder barış süreçlerinde adalet arayışında mutlaka dikkat edilmesi gereken hususları şöyle sıralamaktadır.

- a. Çatışma kaynaklı mahkumiyetleri sona erdirmek için bazı af düzenlemeleri yapılabilmektedir. Bu uygulama, silahsızlanma, silahlı birliklerin dağıtılması ve toplumsal yaşama katılımı sağlamak için de gerekli olabilmektedir.
- b. Ancak af uygulamaları asla savaş suçları ve insanlığa karşı işlenmiş suçları⁷³ kapsayacak şekilde yapılmamalıdır.
- c. Hesap verebilirlik ve toplumsal adalet duygusunun yaratılması için, ceza mahkemeleri de onarıcı adalet mekanizmaları da uygulanmalıdır.
- d. Bu dengenin sağlanması için yaratılacak mekanizmalar çatışmadan etkilenmiş topluluklarla geniş bir işbirliği/danışma süreci sonunda hayata geçirilmelidir.

73 Cenevre Antlaşması’nın 3. Maddesi II no’lu Protokol uluslararası olmayan silahlı çatışmalara için düzenlenmiş. Hem burada hem Roma statüsü ve Uluslararası Ceza Mahkemesi hem de Birleşmiş Milletler hem de Eski Yugoslavya (ICTFY) ve Ruanda (ICTR) Ceza Mahkemeleri kararlarında yargılanması zorunlu suçlara atıf var. Bunlar, insanların yaşam hakkına, sağlığına veya fiziksel veya zihinsel sağlığına yönelik saldırılar, özellikle cinayet, işkence, kötürüm etme, bedensel cezalar gibi kötü muamele, insanlığa karşı işlenen suçlar (cinayet, imha, esaret, sürgün, hapsedme, işkence ve tecavüz). Bunların yanı sıra hem sivillere hem de asker ve silahlı militanlara karşı işlenmiş savaş suçları var ki, bunlar da özellikle ICTFY kararlarında detaylı olarak tanımlanmış durumda.

Sonuç olarak adaletin yerini bulmadığı bir demokratik düzenden ve barıştan bahsetmek mümkün değildir. Farklı ülkelerin barış süreçleri, af yasaları ve cezasızlık uygulamalarıyla sürdürülen barış süreçlerinin kesintiye uğradığı örneklerle doludur. Bu nedenle insanlığa karşı işlenen suçlara yönelik ceza adaletinin yerine gelmesine, buna yönelik yasal düzenlemelerin yapılmasına öncelik vermek gerekmektedir.

Hakikat Hakkı

Hakikat ya da hakikate ulaşma hakkı, çatışmada veya ihlallerde siyasal şiddetin nedenlerini, bağlamını ve yapılanları ortaya çıkarmaya yönelik süreçlerin tümünü kapsayan geniş bir alanı ifade etmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre hakikati bilme hakkı şeffaflık, özenlilik, bağımsızlık, erişilebilirlik ve sonuçların açıklanması ilkelerini taşıyan etkili bir soruşturma yürütme yükümlülüğünün arkasındaki amaçtır. Bunun yanı sıra hakikati bilme hakkı toplumun kamu kurumlarına olan güveni yükseltme ve hukukun üstünlüğünü sağlama arzusunu yansıtmaktadır.

Tarihsel olarak bu kavram, yakınlarının akıbetini bilme hakkı ve silahlı çatışmanın taraflarının kayıpların aranıp bulunması temelinde, köklerini hem insani hukuk hem de uluslararası insan hakları hukukunda bulmaktadır. 1970'lerde zorla kaybetmelerin devletler tarafından bir baskı ve yıldırma/yönetme yöntemi olarak kullanılmasının yaygınlaşmasıyla gündeme gelen Birleşmiş Milletler Herkesin Zorla Kaybetmelere Karşı Korunması Hakkında Sözleşme, hakikati bilme hakkını başlı başına bir hak olarak kabul etmektedir.

Guatemala, Brezilya ve Peru⁷⁴, vatandaşlarının hakikati bilme hakkını açık bir şekilde tanımıştır. 1994 tarihli Guatemala barış antlaşmaları Guatemala halkının geçmişte meydana gelen olaylarla ilgili tüm hakikati bilmeye hakkı olduğunu, hakikatin ortaya çıkarılmasının üzücü ve acı olayların tekrarını önlemeye yardımcı olacağını ve Guatemala'nın demokratikleşme sürecine güçlü bir katkı sunacağını belirtmektedir.

Türkiye'de ise Anayasa ve ulusal mevzuatta hakikat hakkı tanımlanmış değil. Bu konuda sivil toplum örgütlerinin Anayasa Mahkemesi'ne verdikleri hukuki görüş, yapılması gerekenler ve durum hakkında bir fikir verebilir:⁷⁵

74 Peru Anayasa Mahkemesi hakikati bilme hakkı ve zorla kaybetme suçu bağlamında şu tespitleri yapmaktadır: „Toplumun saygınlığında devlet tarafından haksız ve acı verici olay ve olgular hakkında hakikati bilme hakkına sahiptir. Bu hak olayların gerçekleştiği zamanın koşullarını, gerçekleştirilme yöntemini, yerini ve faillerin eylemlerinin ardındaki saikleri açığa çıkarmaya imkân sağlar. Bu anlamda hakikati bilme hakkı vazgeçilemez kolektif bir menfaattir.

Kolektif boyutunun yanı sıra hakikati bilme hakkının, mağdurlara ve mağdurların yakınları ile ailelerine tekabül eden bireysel bir boyutu da bulunmaktadır.

⁷⁵ Anayasa Mahkemesi'ne, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadını izleyerek incelemekte olduğu bir kaybedilme vakası olan Hasan Gülünay dosyası için verilen ve Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Anayasal Haklar ve İnsan Hakları için Avrupa Merkezi (European Center for Constitutional and Human Rights), ve İnsan Hakları Ortak Platformu bileşenlerinden İnsan Hakları Derneği, İnsan Hakları Gündemi Derneği, İnsan Hakları Araştırmaları Derneği ve Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin ortak imzaladıkları amicus curie sıfatıyla sunulan hukuki görüşten alıntı.

Mağdurların uğradığı zarar, sadece yaşam hakkı, özgürlük hakkı ve kişisel bütünlük hakkı gibi önemli bir hukuki menfaatin çiğnenmesi değil aynı zamanda işlenen suçların mağdurlarının başına gerçekten ne geldiğinin umursanmadığı bir durumun ortaya çıkması olduğu için hakikati bilme hakkı doğrudan insan onurunun korunması ilkesinden doğmaktadır. Hakikati bilme hakkının kolektif boyutunun karşılanabilmesi için ulaşılabilen en eksiksiz tarihsel kayıtların hukuki analizine ihtiyaç vardır. Bu tespit, ortak eylem biçimlerinin de belirlenmesini içermeli ve çeşitli yollarla ihlallerde yer alanları ve bu ihlallere karşılık gelen yükümlülükleri de tanımlamalıdır.

Son 30 yılda yaşananlar bu gün makro düzeyde bir müzakere süreciyle siyasal çözüme kavuşturulsa da olayın “sosyal felaket” boyutu yani infazlara, kaybedilmelere, evlerinden edilmeye, zulme uğramış bu süreçte yakınlarını kaybetmiş bir topluluğun acılarının bir ölçüde dinmesi için de hakikat çok önemlidir. Bu süreçte sadece mağdurlar açısından değil, toplum da doğru bildiği yalanları öğrenmek üzere, hakikate erişebilmelidir.⁷⁶

Bugün bu gereği yerine getirmek için dünyada 40’ın üstünde hakikat komisyonu kurulmuştur. Bu Komisyonların çalışmaları toplumların hem demokratikleşmelerine hem de barışı kalıcılaştırmalarına katkı sağlamıştır.

Hakikat komisyonları sayesinde söylenen yalanların miktarı sınırlandırılmış, mağdurların mağduriyetleri tanınmış, failer yargılanmış, toplumsal hafızanın oluşmasında insan hakları ve demokratik değerler referans alınabilmiştir, işlenen suçların tekrarlanmaması için reformlar yapılabilmektedir.⁷⁷

5.3. HAFIZALAŞTIRMA ÇALIŞMALARI

Hafızalaştırma, çatışma nedeniyle acı çeken ya da ölen insanların onurlandırılması ve hatırlanması amacıyla, yapılan anıtlar, müzeler, ritüeller ve arşivleri içeren geniş

⁷⁶ Bir örnek vermek gerekirse 15 Ocak 1996 tarihinde Şırnak’ın Güçlükonak ilçesi/ Koçyurdu Köyü’nde, 11 köylünün öldürülmesi Genelkurmay Başkanlığı’nca PKK’nin yolcu minibüsüne saldırması sonucu 11 köylünün öldüğü şeklinde açıklandı. Katliamın ardından ulusal ve uluslararası medyadan bazı gazeteciler Genelkurmay Başkanlığı İç Harekat Başkan Yardımcısı Oğuz Kalelioğlu mihmandarlığında askerî helikopterle olay yerine götürüldü. 28 Şubat sürecinde Psikolojik Harp Dairesi Başkanlığı koltuğunda oturan Kalelioğlu burada basına “PKK’nın ilk ateşkesi gibi ikincisi de aldatmaca çıktı” açıklamasında bulundu. PKK ise bir gün sonra yaptığı açıklamada olayla bir ilgilerinin olmadığını duyurdu. Yıllar sonra yapılan bir soruşturmada olayı anlatan bir subay sayesinde farklı bir gerçekle karşılaştık. Taşkonak Tabur Komutanlığında gözetiminde bulunan 10 kişi işkenceyle öldürüldü. Cansız bedenleri bir minibüse yerleştirildi ve asker eşliğinde yola çıkarıldı. Minibüs bir noktaya gelince aracın içindeki jandarmalar inerek uzaklaştı. Yolu kesen özel tim, önce minibüsü silahla taradı. Attıkları roketler sonucu minibüs ve içindeki 10 ceset kömür haline geldi. Kaçmaya çalışan minibüs sürücüsü de taranarak öldürüldü. Adeta kül olmuş bedenler, üzerinde kimliklendirme çalışması yapılmadan, dini vecibeler yerine getirilmeden güvenlik güçlerince toplu halde gömüldü. Keza 1993 ‘te General Bahtiyar Aydın’ın yanı sıra 30 kişinin öldürüldüğü Lice olayları da PKK baskını olarak açıklanmış ancak bölgeye giden heyetlerden, ve 2014 yılında yapılan bir belgeselle de bu katliam sırasında PKK’nın Lice’de olmadığı saptanarak fail olarak JİTEM işaret edilmiştir.

⁷⁷ Hakikat Komisyonları’nın yapısı, kuruluş süreçleri, çalışmalarının sonuçları için Hafıza Merkezi’nin Hakikat Komisyonları kitabına bakılabilir. <http://www.hakikatadalethafiza.org/images/UserFiles/Documents/Editor/Hakikat%20Komisyonları.pdf>

kapsamlı bir alandır. Bu alanda yapılan çalışmalar, geçmişte yaşananları irdeleyerek bunların gelecekte yaşanmasını engelleme amacı da taşımaktadır. Toplumsal ve kişisel iyileşmeye hizmet edebilmektedir.

Geçiş dönemi ülkelerini gözlemleyenler, bu ülkelerin tarihleriyle dürüst bir şekilde yüzleşmedikçe şiddet ve baskı dönemlerini geride bırakamadıklarını düşünmektedir. En az iki, bazen daha fazla taraf, birbiriyle çatışma ve baskı ortamında karşı karşıya bulunduğu her biri tarihsel “hakikat” ile ilgili farklı bir görüş taşımaktadır. Mağdurlar ve failer deneyimleri ile ilgili büyük oranda farklı anlatılar yaratmaktadır. Mağdurlar genellikle kendi çektikleri acıya odaklanırken, failer bu acıya sebep olmada oynadıkları rolleri inkar etmektedir veya kendi mağduriyetlerine vurgu yapmaktadır. Bu tepkiler, aynı grup veya bireylerin hem fail hem de mağdur olarak gösterildiği hallerde daha da karmaşık bir hal almaktadır.

Hafızalaştırma bu anlatıları sunmanın ve bu anlatılarla anlatıların içeriğiyle yüzleşebilmenin temel yöntemidir. Hafıza anıtları veya kamusal hatırlama eylemleri biçimsel olarak geniş bir çeşitlilik gösterebilmektedir: Heykeller, parklar, müzeler birer hafıza anıtıdır veya daha az kalıcı anma biçimleri arasında, gösteriler, tiyatro yapımları ve gezici sergiler olabilmektedir. Bunlara eğitim etkinlikleri, ortak öğrenim ve iletişim çalışmaları eklenmelidir. Hafıza anıtları çeşitli farklı roller üstlenebilmektedir. Politik güçler tarafından manipüle edildikleri takdirde hafıza anıtları ihtilafları vurgulayabilmekte veya çatışmayı yüceltebilmektedir, bunun sonucunda da yeni düşmanlıkları körükleyebilmektedir. Ancak hafıza anıtları yeni kuşakları eğiterek, düşünme, iyileşme, dışlamayı sona erdirmeye ve uzlaşma gibi süreçleri teşvik ederek ve hatta bir kefarete işlevi görerek daha yapıcı bir amaca da hizmet edebilmektedir.⁷⁸

Dünyada barış ve demokratikleşme adına yapılmış bir çok hafıza çalışması örneği mevcuttur. Almanya'dan verilebilecek örnekler arasında Nazilerin Roman katliamını hafızalaştırmak için yapılan “The Memorial to the Sinti and Roma of Europe Murdered under the National Socialist Regime/Nasyonal Sosyalist Rejim Sırasında Avrupa'da Katledilen Roman ve Sinti Anıtı”; Eşcinsellere yönelik katliam ve baskıları sembolleştiren “Memorial to the Homosexuals persecuted under the National Socialist Regime/Nasyonal Sosyalist Rejim sırasında”; “Bebelplatz anıtı”. Bebelplatz, Berlin merkezde Humboldt Üniversitesi'nin önündeki meydanın adıdır. 10 Mayıs 1933'te Nazi öğrenci örgütü üyeleri Almanya'nın üniversite kentlerinde onbinlerce kitap yaktı. Bebelplatz'da da aynı gün 20.000 civarı kitap yakılmıştı. Bugün aynı meydana Micha Ullman tarafından tasarlanan ve yakılan 20.000 kitabın sığabileceği boş bir yeraltı kitaplığı (raflar) yer alıyor. “Platform 17 Memorial”: Berlin'in Grunewald bölgesindeki tren istasyonu, 18 Ekim 1941'den Şubat 1945'e kadar Yahudilerin doğudaki gettolara ve toplama kamplarına gönderildiği istasyondur. 1991 yılında, istasyonun girişine ölüme gönderilen insanları temsilen beton içine oyulmuş insan figürlerinden oluşan bir anıt konuldu. Anıtın yanındaki olayla ilgili bilgi veren metal plakada istasyondan 50.000'in üzerinde Yahudi'nin ölüme gönderildiği yazıyordu.

78 Türkiye’de Hafıza laştırma çalışmaları için Hafıza Merkezi’nin Türkiye’de Hafızalaştırma sitesine bakılabilir. <http://www.memorializeturkey.com/tr/>

Arjantin’de de Cunta dönemi katliam ve baskılarını aktarmaya adanmış çok sayıda hafıza mekanı mevcuttur. ‘‘Buenos Aires Parque de la Memoria’’ bunlardan biridir. Devlet terörüne kurban gidenlerin hatırasını yaşatan park, geniş bir alana yayılmıştır. Parkta kaybedilenler adına yapılan anıtın yanısıra bir çok başka anıt da bulunmaktadır. Buenos Aires’de ‘‘Olimpo Garajı’’; Olimpo, cunta rejimi döneminde kullanılan başlıca yasadışı, gizli gözaltı merkezlerinden biriydi. 2005 yılında hafıza/toplum merkezine dönüştürüldü.

Güney Afrika’da ‘‘Robben Island Müzesi’’; Cape Town’a birkaç kilometre uzaklıktaki bu ada beyaz ırk ayrımı rejiminin siyah muhaliflerini hapsettiği bir hapishaneydi. Nelson Mandela da burada 27 yıl hapis yatmıştı. Bugün müzeye dönüştürülmüş durumdadır.

Kamboçya’da Ölüm Tarlaları’nda da anıtlar ve bir müze bulunmaktadır. Şili’de Villa Grimaldi adlı cuntanın işkence merkezlerinden biri bugün bir müzeye dönüştürülmüş durumdadır. Eski Yugoslavya topraklarında Bosna’lı erkeklerin soykırıma uğradığı Srebrenitza’da bugün bir müze ve tanımlanabilen bedenlerin gömüldüğü bir mezarlık vardır. Uganda’da 1995 yılında Atiak’da gerçekleşen katliamın kurbanlarının anısına bir anıt yapılmıştır ve 2005 yılından beri her yıl burada yıldönümlerinde anma toplantıları yapılmaktadır.

Hafıza Merkezi’nin Türkiye’de Hafızalaştırma sitesinde Türkiye’de bazı hafıza anıtları ve vicdan mekanları girişimleri örnekleri yer almaktadır.⁷⁹ Burada bir kez daha bu anıtların mağdur odaklı olması gerektiğini, tarafların kahramanları adına yapılan anıtların bir diyalog yaratmaktan çok diğer taraf için bir gerginlik unsuru olduğunu, kahramanların ulus devlet kuruluşunda resmi devlet anıtları olarak ön plana çıktığını hatırlatalım. Bu tür mekan ve anıtların yaratılmasının bir diğer önemli prensibi de mutlaka yerel temsiliyet ile hayata geçirilmelerinin gerekliliğidir. Bugün Vicdan Mekanları için bir şemsiye örgüt niteliğinde olan Sites Of Conscience, bu mekanların yaşayan mekanlar olabilmesi için özellikle genç kuşaklara yönelik sürekliliği olan bir eğitim aktivitelerinin olmasına da önem vermektedir.

5.4. TAZMİNAT PROGRAMLARI

Tazminat programları çok farklı şekillerde düzenlenebilmektedir: Birey veya gruplara maddi tazminattan, sağlık veya eğitim gibi sosyal hizmetlere, resmi özür veya kamusal anma etkinlikleri gibi sembolik tazminatlara, çatışma mağdurlarına ve ailelerine eğitim ve istihdamda öncelik verilmesi (ki bu bugün sadece şehit ve gazi aileleri için geçerli) gibi çok çeşitli örnekler ve uygulamalar vardır.

Tazminatlarla ilgili en kritik konulardan biri, diğer adalet mekanizmaları ile desteklenmedikleri durumlarda mağdurları susturmaya yönelik kullanıldıkları eleştirisidir. Türkiye’de de bu tür bazı yaklaşımlar, ‘kan parası’ oldukları gerekçesiyle reddedilebilmektedir. Dolayısıyla tazminatlar, bütünsel bir yaklaşımla ele alındığında, diğer tanıma ve adalet mekanizmaları ve bir daha asla tekrar etmeyeceğine dair önlemler ile birlikte uygulanınca anlam kazanmaktadır. Tazminat

⁷⁹ Bkz: <http://www.memorializeturkey.com/tr/>

programlarının uygulanabilir olmasının bir diğer olmazsa olmaz koşulu ise mutlaka mağdurlara danışarak oluşturulmaları gerekliliğidir.

Bunlardan bazılarını bakacak olursak:

- 1996'dan 2008'e Şili'de devlet Pinochet rejimi mağdurlarına \$ 1.6 milyardan fazla maaş ödendi ve ihlallerden sağ kurtulanlara özel bir sağlık programı uygulamaya konulmuştur. Bütün bunların yanısıra cunta sonrası yeni seçilmiş Devlet Başkanı Aylwin, Şili Ulusal Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu raporunu açıklarken televizyona da yansıyan konuşmasında 1973 ve 1991 arasındaki baskıcı rejimin ve devletin insan hakları ihlalleri için özür dilemiştir.
- Fas Hükümeti 50 yıldır yaşanan yaygın hak ihlalleri için hem bireysel hem belli topluluklara yönelik tazminat programları uygulamaktadır. Mesela daha önce siyasi sebeplerle kalkınma programlarının dışında bırakılan toplulukların projelerine maddi destek sağlanmaktadır.
- 2010'da Sierra Leone'un Devlet Başkanı ülkesinde 10 yıldır süren silahlı çatışmadaki kadın mağdurlardan resmi olarak özür dilemiştir. Bu özür aynı zamanda tazminat, rehabilitasyon programları ve mağdurlara sağlanacak başka yardımları da beraberinde getirmiştir.
- Kamboçya Olağanüstü Yargılama Mahkemesi, mahkemenin ilk insanlığa karşı suç hükmü verdiği kararında sembolik ve toplu tazminatlar da önermiştir. Mahkemenin kararı işkenceleri ile bilinen bir hapisanenin eski mahkumlarının adının mahkemenin web sitesinde yayınlanmasını ve hüküm giyen kişilerin özür dilemesini de içeriyordu.

Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi'nin (International Center for Transitional Justice – ICTJ) Nepal'de zorla kaybedilenlerin geride kalan yakınları için tazminat programına dair geliştirdiği yol haritası⁸⁰ şu önerilerden oluşmaktadır:

- Mağdurların en acil sosyoekonomik gereksinimleri için acil bir tazminat programı oluşturulmalıdır. Bu program şu hususları içermelidir: 1) Mağdurlar için bir rehabilitasyon programı ve temel ekonomik gereksinimlerini karşılayacak tazminat ve finansal destek programları; 2) Cinsel suçlar ve yaralanma nedeniyle çalışamayacak durumda olanlar için ameliyat dahil tıbbi yardım programları; 3) Mağdurların eğitim çağında olan çocukları için burslar ve maddi destek programları.
- Kaybedilenlerin eşleri için yasal çıkarlarını ve mülkiyet sorunlarını çözecek yönetmelikler çıkartılması
- İşkence, tecavüz ve cinsel veya toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurları için psikososyal programlar oluşturulması

80 "To Walk Freely with a Wide Heart" A Study of the Needs and Aspirations for Reparative Justice of Victims of Conflict Related Abuses in Nepal, ICTJ

- Bu programlar oluşturulurken kurbanların uzun dönemli gereksinimlerini, beklentilerini ve uğradıkları mağduriyet türlerini hesaba katabilmek için mağdur gruplarıyla yakın iştişare içinde olunması
- Her türden tazminatın miktarı ve hedeflerini açıklayacak şeffaf bir program olması
- Maddi tazminatları maddi olmayan onarım programlarıyla birleştirerek insan hakları ihlallerinin mağdurlarının ve tazminat haklarının tanınmasının sağlanması
- Mağdur gruplarıyla ve diğer aktörlerle diyalog kurularak tazminat ve tanınmanın sorunun kökenleriyle ilişkisinin kurulması.

Tazminatlar konusunda Türkiye’de öne çıkan örnek 5233 sayılı “Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun” dur. Tazminat Yasası 27 Temmuz 2004’te, yasayı yürürlüğe koyan yönetmelik ise 20 Ekim 2004 tarihinde yürürlüğe girdi. Tazminat Yasası’nın ülke genelindeki uygulamasına dair güncel verileri içeren bir İçişleri Bakanlığı belgesine göre, Mayıs 2006 sonu itibarı ile ülke genelinde toplam 195.463 başvuru yapıldı. Sonuca bağlanan 27.011 başvurunun 11.899’u olumlu sonuçlanırken 15.112’si reddedildi. Tazminat almaya hak kazanan başvuru sahipleri için talep edilen ödenek miktarı 113.256.430 YTL iken, Mayıs 2006 sonuna dek bunun 69.606.961 YTL’si ödendi.

Yasa ve uygulama konusunda hem HRW gibi uluslararası kuruluşların hem de İHD, GöçDer ve özellikle TESEV, kapsamlı raporlar yayımlayarak yasayı ve uygulamayı değerlendirdi. Bu değerlendirmeler özellikle yasanın gerekçesinin, mağduriyetleri giderme ve toplumsal barış taleplerine hizmet etmekten çok uzak olduğu temelinde şekilleniyordu.

AB’nin Tazminat Yasası’nı Türkiye’nin üyelik sürecinde yerine getirmesini beklediği siyasi kriterlere dâhil etmesi üzerine, Hükümet “Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program”ında, Tazminat Yasası’nın 2004 yılında yürürlüğe gireceğini taahhüt etti. Tazminat Yasası’nın kabul edilmesi ile Türkiye’nin AB üyeliği süreci arasındaki bu bağlantı, yasanın Genel Gerekçe’sinde de göze çarpmaktadır. Yine Genel Gerekçe’de belirtildiği üzere yasanın kabulünün ardındaki bir diğer siyasi endişe Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AİHM) giden davaları azaltmaktır.

Ayrıca Tazminat Yasası, TESEV’in Zorunlu Göç ile Yüzleşmek⁸¹ raporunda da belirtildiği gibi salt yerinden edilmiş kişilere özel bir yasa olmayıp, terör ve terörle mücadeleden dolayı zarar görmüş bütün mağdurlara seslenen genel bir yasadır.⁸² Bu anlamda da Yasa; köy boşaltmalar, faili meçhul cinayetler ve zorla kaybedilmeler konusunda devletin kusurlu sorumluluğunu dışladığı için, bölgedeki ‘toplumsal barış talebini karşılamaktan çok uzaktır.

⁸¹ Dilek Kurban, Deniz Yüksek, Ayşe Betül Çelik, Turgay Ünal, A. Tamer Aker (2006). *Zorunlu Göçle Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın Yeniden Tesisi*. İstanbul: TESEV.

⁸² A.g.e..

Öte yandan Türkiye bugüne kadar çatışma sürecinde devletin ve devlet aktörlerinin sorumlu olduğu insan hakları ihlalleri konusunda AİHM’de çok sayıda mahkumiyet almış ve bundan kaynaklanan tazminatları ödemiştir. Ancak bu mahkumiyetlerin gerektirdiği, yapısal reformları yapmadığı gibi failer konusunda da bir tek yargılamaya gitmemiştir.

5.5. YAPISAL REFORMLAR, YASAL MEVZUATTA DEĞİŞİKLİKLER

Silahlı çatışmalardan çıkan ve barışı inşa eden veya otoriter rejimlerden demokrasiye geçen ülkeler insan hakları ihlallerine bulaşmış kamu görevlileri ve bu ihlallere yol veren kurumsal yapılar meselesiyle de uğraşmak zorundadır.

Bu anlamda Türkiye’de belli görevlere atanacak kişilerin sicil araştırmaları ve güvenlik soruşturması kalıplarının da değişmesi ve adayların ilgili insan hakları standartlarına göre söz konusu görevlere uygunluğunun araştırılması da gerekmektedir. Yani, bugüne kadar olduğu gibi kişinin devlete tabiyeti, iktidara yakınlığı gibi kriterlerin yerini liyakat, insan hakları ihlallerine bulaşmamış olması, insan haklarına saygılı olması gibi kriterlerin alması gerekmektedir. Özellikle ağır insan hakları ihlallerine yol açmış kurumlardaki atama ve terfilerin böylesi bir inceleme sürecinden geçmeksizin yapılmaması esas alınmalıdır. ,

Çatışma sonrası toplumlarda bu uygulama, özellikle güvenlik kuvvetleri ve adalet mekanizması mensupları için geçerli olmuştur. El Salvador’da 12 yıllık iç savaş sonrasında bu inceleme süreçleri 90’lı yılların başında yeni sivil bir polis teşkilatının oluşması için kullanılmıştır. Dayton Anlaşması sonrasında Bosna Hersek’te polisin yasaları tarafsızca uygulamaması ve adalet kurumunun adil olmaması sonucu her iki kurum mensupları da böylesi bir inceleme sürecine tabii tutulmuştur. Çekoslovakya’da bu inceleme ve görevden alma kamu görevlilerinin çok geniş bir kesimi için uygulanmıştır ve hakimler ve savcılar, ordu ve polis, istihbarat servisleri, devlet memurları, üniversiteler de çalışanlar böylesi bir inceleme sürecinden geçmiştir.⁸³ Arjantin’de insan hakları grupları ulusal insan hakları mekanizmalarından yararlanarak ordu mensuplarının terfilerinde ve özellikle emniyet güçlerinin istihdamında devreye girmektedir. Bu programlar elbette eşitsizliği, ayrımcılığı ve şiddeti üreten devlet kurumlarının yeniden yapılandırılması ile iç içe yürümek zorundadır.

Yasal Mevzuat

Öncelikle Türkiye’de yaşayan herkesi Türk olarak tanımlayan Anayasa’nın değiştirilmesi gerekmektedir. Bu değişikliğin eşit vatandaşlık temelinde gerçekleşmesi için talepler ortaya konmuştur. Meclis’te 4 partinin temsilcileriyle kurulan Anayasa Komisyonu toplantıları 2 yıl sürmüştür. Sonuçta temel sorun yaratan maddelerin dışında kalan 57 maddede uzlaşma sağlanmış ancak hem Komisyon dağılmış hem de uzlaşma sağlanan maddelerde bile değişikliğe gidilmemiştir.

83 Bu ülkelerde ve inceleme için kullanılan kriterler soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar, yasadışı ve keyfi infaz, işkence ve kötü muamele, zorla kaybetme gibi suçlara bulaşanlar için uygulandı ve bu kişilerin kamu hizmetinde yer almaları yasaklandı.

Demokratikleşmesi gereken diğer yasalar arasında Seçim Yasası, Siyasi Partiler Yasası, Milli Eğitim Temel Kanunu, Ceza Kanunu'nun bazı maddeleri de vardır. Ayrıca anadilde eğitim için de yasal düzenleme yapılması gerekmektedir.

Oldukça merkezileşmiş bir yönetim anlayışıyla örgütlenmiş olan devlet kurumlarının da Yerel Yönetimlerin yetki artırımı ve güçlendirilmesi sonucu ademi merkezizetçi bir yeniden örgütlenmeye gitmeleri de gerekmektedir.

Özellikle güvenlikten sorumlu devlet kurumlarında istihdam ve terfi için sivil toplum kuruluşlarının da katıldığı insan hakları ihlallerine bulaşmamış ve insan haklarına saygısını kanıtlamış kişilerin istihdamı için yasal düzenleme yapılmalıdır. Barış anlaşması toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini de kapsayıp giderecek yasal mevzuatı dikkate almalıdır.

5. 6. TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADINLARIN TEMSİLİ

Silahlı çatışmanın sivillere olan etkisi açısından kadınların uğradığı ihlaller ve bunun sonucundaki mağduriyetler dünyanın her yerinde ne yazık ki daha ağır olmaktadır. Kadınlar, çatışma sonucunda ölmekte, yaralanmakta, kaybedilmekte, işkence ve cinsel istismara uğrayabilmektedir. Erkeklerin yokluğunda aile mülklerinin korunması, yaşlı ve çocukların bakımı da onlardan beklenmektedir. Ayrıca kayıp aile bireylerinin aranması, karakol ve cezaevi ziyaretleri de onların işidir. Evin ekmeğini kazanan erkek öldüğünde ya da kaybedildiğinde ya da gittiğinde ekonomik sorumluluğu üstlenmek zorunda kalmaktadırlar.

Yakın tarihimiz, ayrımcılık ve eşitsizlikler üzerine kurulan barışın sürekli olamayacağını ve kadın-erkek eşitliği ve barış arasındaki ilişkiyi gösteren örneklerle doludur. Bu nedenle bu süreçte hem kadınların uğradığı zulmün araştırılması bunun yapısal ve konjonktürel nedenlerinin giderilmesi için düzenlemeler yapılması, hem de kadınların barış sürecine aktif katılımının desteklenmesi sürecin sağlığı açısından da vazgeçilmezdir.